SKAS

3/2001

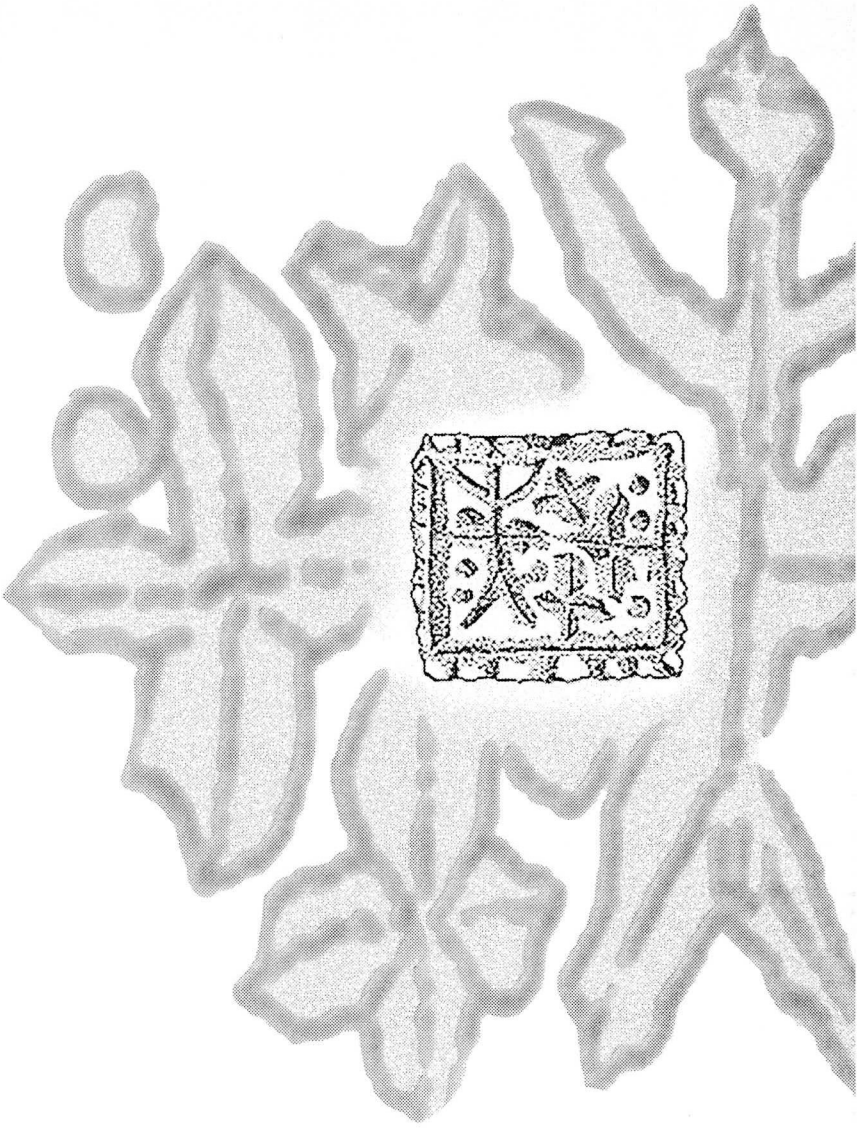

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA

8129 5 €

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirjojen ja muiden julkaisujen arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto jäsenlehden toimittajalle viimeistään kolme viikkoa ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan disketillä tai sähköpostilla (liitetiedostoina) PC:n WP tai Microsoft Word -muodossa tallennettuina ja ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Kuvat (viivapiirrokset, mustavalkokuvat, värikuvat ja diat) lähetetään joko alkuperäisinä, jolloin ne palautetaan kirjoittajalle lehden ilmestymisen jälkeen tai sähköpostilla liitetiedostoina. Mustavalkoiset viivapiirrokset lähetetään GIF-muodossa ja valokuvat JPEG-muodossa (10-laatu). Kuvien tarkkuuden on oltava 300 pistettä tuumalle (dpi).

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Seuraavan lehden ilmestymispäivä on 31.12.2001 ja siinä julkaistaan Hämeen linnan seminaarin esitelmät.

Julkaisija: Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
osoite: SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

Toimittaja: Terhi Mikkola
Pilvipolku 2 c 12, 50500 Mikkeli
050-582 2526
mikkolaterhi@hotmail.com

Toimituskunta: Jenny Katajisto
040-7272789, jenny.katajisto@utu.fi
Hanna-Leena Salminen
Ville Laakso
050-555 6312, vilaakso@utu.fi
Hannele Lehtonen
0400-537670, hannele.lehtonen@aboavetusarsnova.fi
Marianna Niukkanen
040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
050-576 6187, justaa@utu.fi
Hanna-Leena Salminen
050-5845222, hanna-leena.salminen@utu.fi

Kannen logo: Sarvesta tehty leimasin 1300-luvun lopulta. Åbo Akademin päärakennuksen kaivaukset. Turun maakuntamuseo. Piirros:Anu Lavonen/Turun maakuntamuseo.
Kannen suunnittelu: Mikko Reuna

Sisällys

Toimittajalta
1
Georg Haggrén
Kaupunkiarkeologiaa Uudessakaupungissa
2
Henrik Asplund
ArchEd - uusi ohjelma Harrisin matriisin laatimiseen
11
Keskiajanarkeologia vuonna 2001
Seminaari Hämeen linnassa
15
Knut Drake
Castella Maris Baltici 6 -seminaari
16
Kari Uotila
Kaksi Castella -kirjaa valmistunut
19
Markus Hiekkanen
Syysretki Kemiön saaristoon
21
Henrik Asplund
Krouvi vai paja? Pari ajatusta Dragsfjärdin Krogaruddenin satama-alueen funktiosta
25
Kari Uotila
Italialainen Multimedia workshop-seminaari todellinen kontaktiseminaari ja kielikylpy Pratossa 1.10.2001
29
Juha Ruohonen
Artikkelikokoelma hautasaarista: Ruumis- ja Kalmasaaret
31
Seminaari: Medieval Europe Basel 2002 International Conference of Medieval and Later Archaeology
34
Ilmoituksia
36

Toimittajalta

Tässä numerossa liikumme vuodenajan mukaisesti syksyisissä tunnelmissa. Ensin Georg Haggrén esittelee viime vuoden myöhäissyksynä ja alkutalvena Uudenkaupungin torilla tehtyjä kaivauksia, jossa vanhimmat esiin tulleet rakenteet, kerrostumat ja löydöt ajoittuvat 1600-luvulle. Itsekin kaivauksilla mukana olleena saatoin jälleen kerran todeta kuinka paljon uutta tietoa kaupunkiympäristöstä saadaan, kun on mahdollista käyttää kaivaustuloksia yhdessä arkistolähteiden kanssa. Kuten Jori artikkelissaan toteaa, monet puukaupunkimme ovat palaneet 1800-luvun puolivälissä ja osan niiden miljööstä voi tavoittaa arkeologisilla kaivauksilla.

Markus Hiekkanen kertoo seuran syysretken kulusta ja kohteista. Lisätietoa yhdestä matkakohteestamme tarjoaa myös Henrik Asplund Krogaruddenin satama-alueen funktiosta kertovassa artikkelissa.

Joka toisena vuonna järjestettävään Itämeren alueen linnaseminaariin, Castella Maris Balticiin, osallistui Suomesta tällä kertaa Knut Drake. Meille muille tiedot ja tunnelmat välittyvät Knutin matkakertomuksesta. Kolmen edellisen seminaarin julkaisut ovat tulleet tänä vuonna painosta, ne meille esittelee Kari Uotila. Tämän numeron toinen kirjaesittely on Juha Ruohosen arvio Erkki Laitisen toimittamasta ruumis- ja kalmasaaria käsittelevästä julkaisusta.

Keskustelua stratigrafian esittämisestä jatkaa Henrik esittelemällä Harrisin matriisiin laatimiseen kehitetyn uuden ohjelman, ArcEdin. Virtuaaliarkeologian piirissä liikkuu myös Kari, joka on käynyt alan seminaarissa Italiassa.

Hämeen linnan syysseminaari on tuota pikaa ja sinne kannattaa tulla kuuntelemaan etenkin Ruotsin puolelta tulleita esitelmöijiä. Skandinaavissa seminaareissa käyneille Peter Carelli, Göran Tagesson ja Joakim Thomasson ovat jo tuttuja, mutta Suomen puolella heitä on harvemmin kuultu. Tervetuloa paikan päälle!

Kaupunkiarkeologiaa Uudessakaupungissa

Georg Haggrén

Myöhäissyksyllä 2000 jouduttiin Uudessakaupungissa tekemään kaupungin ensimmäiset arkeologiset kaivaukset. Ne liittyivät Kauppatorin perusparannustöihin ja uuden grilliravintolan rakentamiseen. Torin muissa osissa perusparannustöitä oli tehty jo vuonna 1999 sekä kesällä 2000.

Rakennustyöt torin kaakkoiskulmassa oli aloitettu 8.11 FM Kaisa Lehtosen valvonnassa (Lehtonen 2000). Töiden edetessä paljastui tutkittavan alueen pohjoisosasta tiilirakenne (kuva 1), jonka päältä löytyi 1620-luvulle ajoittuva raha. Tiilirakenne muistutti lasitehtaaseen liittyviä uuneja ja sen epäiltiin liittyvän kaupungissa vuosina 1681-1685 toimineeseen tehtaaseen. Rakenne tulkittiin alustavasti jäähdytysuuniksi, minkä vuoksi kaivuutyöt päätettiin välittömästi keskeyttää. Paikalla suoritettiin tämän jälkeen Museoviraston rakennushistorian osaston toimesta arkeologiset pelastuskaivaukset. Kustannuksista vastasi rakennuttaja eli Uudenkaupungin kaupunki.

Uudisrakennuksen perustuksia varten kaivettu kuoppa oli noin 10 m leveä ja 30 m pitkä. Kuopan eteläpuoliskossa maa oli ehditty kaivaa puhtaaseen pohjahiekkaan asti, kaikki kulttuurikerrokset oli siten poistettu. Osa profiileista oli dokumentoitavissa, osa oli tuhoutunut kaivamisen ja perustusten paaluttamisen yhteydessä.

Koska syksy oli pitkällä ja rakennustöillä kiire, pelastuskaivaukset toteutettiin mahdollisimman pikaisesti eli 20.11.-1.12. välisenä aikana. Myöhäisestä vuodenajasta johtunut pimeys hankaloitti valokuvaamista ja piirtämistä koko kaivauksen ajan. Lisäksi maakerrosten märkyys ja nokisuus vaikeutti kaivamista sekä etenkin löytöjen talteenottoa ja tunnistamista. Katoksen, lämmityksen ja valaistuksen järjestäminen nosti tuntuvasti kaivauskustannuksia verrattuna siihen, että työt olisi tehty valoisaan kesäaikaan.

Katsaus Uudenkaupungin historiaan

Uusikaupunki perustettiin vuonna 1617 Pietolan, Mäyhölän ja Ruokolan kylien maille. Kylien tilukset olivat sarkajaossa ja yhteisessä aitauksessa. Kylistä Pietola

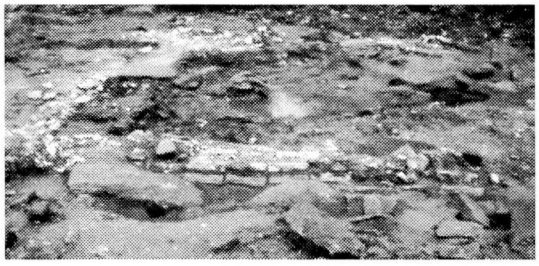

Kuva 1.
Uudenkaupungin torilta paljastunut tiilirakenne ennen kaivausten alkua (kuva Kaisa Lehtonen)

sijaitsi läntisinnä Pietolanlahden pohjoisrannalla, Mäyhölä nykyisen Mäyhölänkadun kohdalla ja Ruokola ilmeisesti Ruokolanjärven ja meren välissä. (Cajander 1889 s. 22.; Kaukovalta 1917 s. 34.). Osa kylien yhteisistä pelloista on todennäköisesti sijainnut Mäyhölänkadun ja Ruokolanjärven välisellä alueella eli paikalla, jonne kaupunkia alettiin rakentaa. Tämä alue on etelään viettävää hieta- tai hiekkarinnettä eli varhaiseen peltoviljelyyn sopivaa, vaikkakin ehkä ravinneköyhää maaperää.

Uudestakaupungista tuli vuonna 1646 kuningas Kustaa II Aadolfin aviottomalle pojalle Gustaf Gustafinpojalle läänitetyn Vaasaporin kreivikunnan keskus. Ajoittain kaupunkia kutsuttiinkin Vaasaporiksi. Kaupungin vanhin asemakaava oli epäsäännöllinen, keskiaikaistyyppinen (kartta 1). Kreivi halusi kaupungilleen entistä edustavamman ulkoasun, minkä vuoksi asemakaava reguloitiin eli säännönmukaistettiin 1650-luvulla. Tämän jälkeen kaupunki jakaantui kolmeen Kaupunginlahden pohjoisrantaa seuraavaan kortteliriviin. Niiden välissä kulki kaksi katua eli Alinen ja Ylinen pitkäkatu. Tämä 1600-luvun puolivälissä tehty regulointi muodostaa yhä Uudenkaupungin asemakaavan rungon.

Reduktion myötä kreivikunta peruutettiin 1680-luvun alussa kruunulle. Vuonna 1681 torin eteläpuolella sijainneisiin kreivikunnan residenssin entisiin rakennuksiin perustettiin Suomen ensimmäinen lasitehdas. Syyskuun alussa 1685 tehdas määrättiin tulipalovaaran vuoksi siirrettäväksi kaupungin asemakaava-alueen ulkopuolelle. Kohtalon ivaa oli, että samana päivänä eli 4. syyskuuta 1685 kaupunkia koetteli suuri tulipalo, jossa tuhoutui niin lasitehdas kuin 80 muuta taloa.

Isonvihan aikana suuri osa Uudestakaupungista autioitui. Kaupunki jälleenrakennettiin 1700-luvulla ja muutaman vuosikymmenen kuluttua vanha asemakaava-alue koettiin ahtaaksi. Rakennettu alue laajeni, mutta toisaalta sitä myös tiivistettiin. Niinpä vuoden 1753 jälkeen torin pohjois- ja länsiosista muodostettiin asuinkortteleita. Niihin asettui aluksi käsityöläisiä, etenkin suutareita. 1800-luvun alkuvuosikymmeninä tontilla oli puolestaan kultasepänverstas.

Vuonna 1795 kaupunkia kohtasi suuri tulipalo: rannanpuoleisin korttelirivi Vaasaporin korttelista itään tuhoutui. Seuraavan vuosisadan puolivälissä syttyi jälleen kaksi suurta paloa. Ensin 22.-23. elokuuta 1846 paloi val-

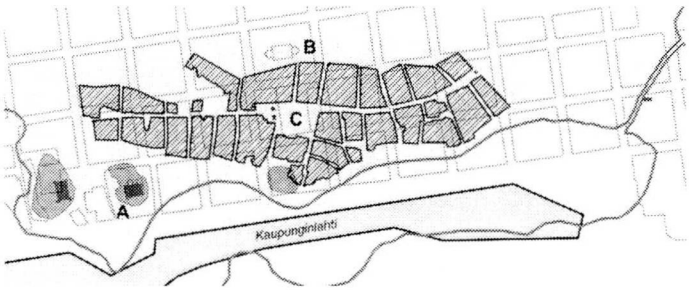

Kartta 1. Uudenkaupungin nykyisen asemakaavan päälle asemoituna v. 1649 asemakaava ja kaupunginlahti

taosa kaupungin itäpuoliskoa. Lännessä tämä palo rajautui torin itälaitaa kulkevaan Koulukatuun eli aivan nyt tutkitun tontin tuntumaan. Vielä tuhoisampi palo koetteli kaupunkia vain vajaata vuosikymmentä myöhemmin.

Vuonna 1855 Venäjä oli sodassa Iso-Britanniaa ja Ranskaa vastaan. Kesän kuluessa englantilaiset sotalaivat partioivat länsirannikolla upottaen suomalaisia ja venäläisiä aluksia sekä tehden pieniä maihinnousuja. Heinäkuun 6. päivänä vihollinen pommitti Uuttakaupunkia, mutta vahingot jäivät kahta kuolonuhria lukuun ottamatta vähäisiksi. Vihollisen uhan vuoksi palovartiointia ja palosuojelua tehostettiin heinäkuun lopussa. Jälleen 27. heinäkuuta yksi englantilaisalus purjehti aina kaupunginlahdelle asti. Kaupunkia kohdannut tuho tuli kuitenkin toisaalta. (Kaukovalta 1930.; TMA: Uudenkaupungin maistraatin pöytäkirjat 1855.)

Kesä 1855 oli ollut kuiva ja huolimatta tehostetusta palovartioinnista tuli pääsi irti 27.-28. heinäkuuta välisenä yönä, jolloin leipurimestari Palmroosin talossa tontilla n:o 155 Puskoin korttelissa syttyi tulipalo. Tuli levisi pian länteen torin pohjoispuolella sijainneille varakonsuli Ramsellin ja tohtori Lundeniuksen tonteille. Niistä palo eteni tuhoten valtaosan kaupungin länsipuoliskosta. Raatihuoneen ohella tuhoutui yhteensä 93 taloa. Tulipalon voimaa kuvaa se, että vielä 18.8 maistraatti määräsi, että loput kytevät palopesäkkeet oli sammutettava. (Kaukovalta 1930.; TMA: Uudenkaupungin maistraatin pöytäkirjat 1855.)

Jo vuoden 1846 tulipalon jälkeen kaupungin asemakaavaa oli alettu uudistaa. Kun uusi tulipalo oli heinäkuussa 1855 tuhonnut kaupungin länsiosan, jatkettiin asemakaavan laatimista. Paloturvallisuuden ja monumentaalisen kaupunkirakentamisen ihanteiden mukaisesti päädyttiin torin ympäristössä väljään ratkaisuun, jossa vihreä puisto- ja torivyöhyke jakoi kaupungin kahtia. Tori palautettiin vuotta 1753 edeltäneisiin mittoihinsa, torin ja meren väliin perustettiin puisto ja torin pohjoispuolelle alettiin rakentaa uutta kirkkoa. Uudenkaupungin keskustan asemakaava sai nykyisen asunsa.

Teollisuus-, kaupunki- vai agraariarkeologiaa

Syksyn 2000 tutkimuksissa keskityttiin aluksi lasitehtaan uuniksi oletetun tiilirakennelman ja sen ympärillä olleiden muiden rakenteiden paljastamiseen ja rajaamiseen. Kaivauksissa sovellettiin ns. yksikkökaivausmenetelmää eli maakerrokset tutkittiin ja poistettiin yhtenäisinä yksikköinä (Y1-18). Numeroituja rakenteita paljastui kaikkiaan kuusi ja ne saivat R-tunnuksen (R1-6).

Kaivausalueen pintamaakerrokset oli poistettu valvotun koneellisen kaivuun aikana. Ylimpiä eli nuorimpia kerroksia ei siten tutkittu kuin kahdella kapealla kaistaleella, joista toinen oli kaivausalueen itä- ja toinen länsireunassa. Näillä alueilla nykyisen asfaltin alla oli useita hiekkakerroksia ja niiden alla vuoden 1855 tulipalokerros ja tulipalon raivauskerros. (Kartta 2).

Lukuisten muiden uuskaupunkilaisten tavoin varakonsuli Isac Wilhelm Ramsell oli vuonna 1847 eli vain muutama kuukausi kaupungin suuren tulipalon jälkeen ottanut korttelissa numero 165 sijaitseville rakennuksilleen palovakuutuksen (KA: TARMO Uusikaupunki kansio 297 nr. 2456). Palovakuutusasiakirjoissa kuvataan yksityiskohtaisesti Ramsellin tontti ja sillä olevat rakennukset, mikä helpotti kaivaushavaintojen tulkintaa. Päärakennus, jossa oli 14 huonetta, oli vuodelta 1840. Se oli 38 m pitkä, 11 m leveä ja 10 m korkea. Näillä palovakuutusasiakirjoilla oli suuri merkitys kaivaushavaintojen tulkitsemisessa.

Kaivausalueen keskellä ollut rakenne osoittautui uunin sijaan varakonsuli Ramsellin

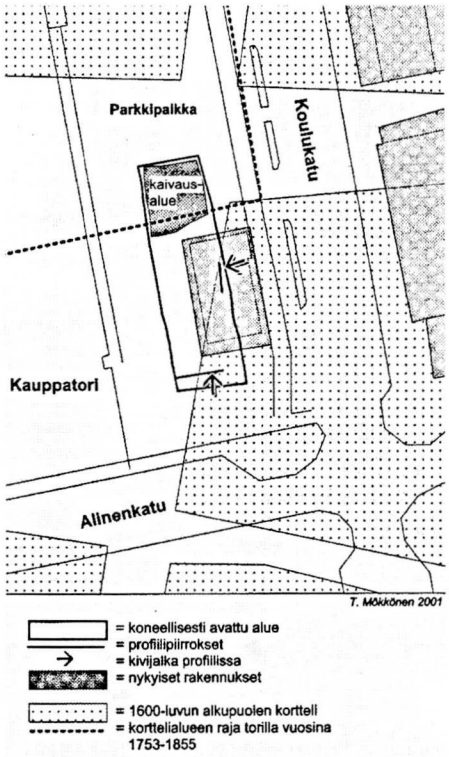

Kartta 2. Kaivausalue Uudenkaupungin torilla talvella 2000

päärakennukseen kuuluneen keltaisilla ns. hollantilaisilla tiilillä vuoratun kellarihuoneen perustukseksi. Sen eteläseinämä yhtyi saman rakennuksen eteläseinään eli torinpuoleisen pitkän sivun kivijalkaan.

Tiilivuoratun kellaritilan länsipäädyssä oli ollut sisäänkäynti, josta oli jäljellä voimakkaasti hioutunut porraskivi. Kellarirakennelman pohjoispuolella oli hajanaisten puiden ja puuesineiden (mm. tynnyrinpohjien) muodostama taso, toinen vielä hajanaisempi puutaso oli kellarin länsipuolella. Näiden puutasojen välissä, kaivausalueen luoteiskulmassa oli suurista lohkotuista kivistä koostuva kulmikas rakenne, joka tulkittiin talossa olleen kaakeliuuniryhmän perustaksi.

Kaivausalueen länsiosassa voitiin kaivaa aina puhtaaseen pohjamaahan asti. Pääosa kerroksista koostui täytemaasta, mutta alinna oli 2-15 cm paksun kostea orgaaninen kerros (Y8). Tämä nykyisin noin 4 m mpy tasolla ollut kerros on syntynyt 1600-luvulla. Kerroksessa oli hajanaisia löytöjä, jotka ajoittuivat 1600-luvulle, monet 1600-luvun alkupuolelle. Kerroksesta ei havaittu kiinteitä rakenteita.

Varakonsuli Ramsellin talon eteläseinän kivijalan eteläpuolella, noin metrin päässä oli noin 80 cm leveä suurilla kivillä täytetty kaivanto, joka tulkittiin rakennuksen ulkopuolelle kaivetuksi salaojaksi. Se ajoittuu 1800-luvun alkupuolelle, todennäköisesti vuoden 1840 rakennustöihin. Oja kulkee torin ja sen pohjoispuolisen tontin rajaa pitkin. Samalla paikalla on ollut vanhempi avo-oja, jonka jäänteitä paljastui kaivauksen itäprofiilista (Y10), Todettakoon, että ojat ovat pitkään olleet tyypillisiä kaupunkitontteja toisistaan erottaneita rajoja. Havaittu oja liittyy mahdollisesti vuoden 1753 jälkeen tapahtuneeseen torin pohjoisosan erottamiseen asuintonteiksi. Ojasta löytyneet harvat esineet ovat kuitenkin 1600-luvulta, osa 1680-luvulta. Paikalla on siten saattanut sijaita aiemminkin oja.

Varsinaisen kaivausalueen ohella dokumentoitiin koneella kaivetun kuopan reunat, joista löytyi jäänteitä vanhimmasta kaupunkiajasta ja jopa sitä vanhemmista peltokerroksista.

Lasinleikkuujätettä ja kaakelin paloja

Kuten kaupunkikaivauksilla yleensä esinelöytöjen määrä oli suuri. Kaikki esinelöydöt ja luut talletettiin kenttätyövaiheessa, mutta valtaosa poistettiin luetteloinnin yhteydessä. Luetteloituja löytöjä (KM 2001025:1-204) on yhteensä 533 kappaletta ja niiden yhteispaino on 7976 g. Vanhimmat löydöt ovat 1600-luvun alkupuolelta, pääosa 1700-luvun lopulta ja

1800-luvun alkupuolelta. Orgaaninen aines oli 1800-luvun kerroksia lukuun ottamatta huonosti säilynyttä.

Rahoista voidaan todeta, että valvotun konekaivuun aikana löytyi tiilivuoratun kellarin sisältä yksi 1620-luvulle ajoittuva klippinki. Varsinaisissa kaivauksissa löytyi kaksi venäläistä kolikkoa (1799 ja 1830(?)).

Suurvalta-ajan kerroksista talletettiin yksi 1600-luvulle ajoittuvan kannun pala, jossa on Westerwaldissa valmistetuille astioille tunnusomainen sinivalkoinen koristelu. Etenkin 1800-luvun kerroksista on useiden kivisaviastioiden palasia. Pääosa on pullojen, todennäköisesti seltteri- eli kivennäisvesipullojen sirpaleita, mutta joukossa oli myös muiden astioiden sirpaleita. 1800-luvun puoliväliin ajoittuvissa yksiköissä oli mm. ohutkylkisten rullaleimakoristeisten kivisaviruukkujen tms. palasia.

Alimmista kaupunkikerroksista (Y8) talletettiin kaksi 1600-luvulle, todennäköisesti 1600-luvun alkupuolelle ajoittuvaa majolikaastioiden (vatien?) palasta. Nuorimmista maakerroksista löytyi runsaasti fajanssiastioiden palasia. Erityisen paljon joukossa oli vuoden 1855 tulipalossa särkyneiden ja palaneiden lautasten kappaleita, joille oli tunnusomaista reunaa kiertävä sininen aaltoviiva- ja pistekoristelu. Näiden lautasten halkaisija on ollut noin 150 mm.

Löytöjen joukossa on monia 1600-luvulle ajoittuvien boluskoristeisten punasavivatien ja kolmijalkapatojen palasia kuten myös pari valkosavikeramiikan palaa. 1800-luvun kerroksista löytyi sen sijaan vain vähän punasavikeramiikkaa.

Liitupiippujen palasista pääosa on vaikeasti ajoitettavia varsikatkelmia. Yksi 1600-luvun torikerroksesta talletettu barokinomaisesti koristeltu varsikatkelma voidaan kuitenkin ajoittaa saman vuosisadan puoliväliin. Tiilivuoratun kellarin sisäpuolelta löytyi yksi 1700-luvun keskivaiheille ajoittuva palava sydän-aiheinen piipunpesä. Lisäksi

Kuva 2. *Turku-piippujen* palasia 1840-luvulta

varakonsuli Ramsellin talon raunioista löytyi joukko Turussa vuosina 1846-1867 toimineen Lindbergin piipputehtaan piippujen pesiä, joissa lukee valmistuspaikka TURKU (kuva 2). Kaikissa pesissä on simpukkamainen muotoilu, mutta osan suuta kiertää tähtinauha, osan puolestaan kasviköynnös. (vrt. Seela 1983:56-81) Lisäksi löytöjen joukossa on ns. merenvahapiipun pesän katkelma 1800-luvulta.

Vuoden 1855 palokerroksessa ja sen jälkeisessä raivauskerroksessa oli runsaasti uunikaakeleiden palasia. Tämä ei ole yllättävää, sillä varakonsuli Ramsellin päärakennuksessa oli 12 kaakeliuunia. Pääosa palasista oli suorakaiteenmuotoisista kaakeleista, osa koristelistoista tai -friiseistä. Paloista voitiin erottaa ainakin kahta eri lasitusta: vaalean vihertävänkeltaista sekä valkoista, jossa oli sinistä roiskekoristelua. Roiskekoristelua käytettiin kaakeleissa noin 1750-1850 välisenä aikana. Ainakin osa kaakeleista on Nauvossa vuosina 1816-n. 1867 toimineen Fortuna-tehtaan tuotantoa, sillä vuoden 1855 tulipalon jälkeisestä raivauskerroksesta löytyi yksi kyseisen teh-

taan leima, jossa on kruunukuvio ja sen alla kirjaimet "FOR". (vrt. Seela 1983.)

Löytöjen joukossa on ainakin kolme 1600-luvulle ajoittuvien lasipikarien palasta. Niistä yksi on römerin tai remmarin kaltaisesta viinilasista, kaksi muuta ovat erityisesti oluen juontiin käytetyistä korkeista passglaseista.

Varakonsuli Ramsellin talon kivijalan eteläpuolelta löytyi kaksi palaa 1700-luvun alkupuolelle ajoittuvan rihlauskoristeisen ryyppylasin alaosasta, 1800-luvun alkupuolelta peräisin oleva ns. vapaamuurarilasin kaltaisen viini-/viinapikarin alaosa sekä ilmakuplakoristeisen pikarinsäären nuppi. Löytöjen joukossa on myös useita palasia 1800-luvulle, lähinnä 1840-1850-luvuille ajoittuvien kaiverruksin koristeltujen pikarien, pullojen ja karahvien palasia. Koristeaiheista erottuu mm. aikakaudelle tyypillinen tammenlehväkoristelu, jota on monissa sirpaleissa, sekä tähdin täydennetty sakkiruutuaihe. Kivijalan eteläpuolelta löytyi muutama 1840-1850-luvuille ajoittuvan tuopin tai karahvin pala. Ne ovat esineestä/esineistä, jonka alaosassa on ollut ajalle tunnusomainen muotissa aikaansaatu pystyrihlaus sekä pohjassa ollut iso tähtikuvio. Etenkin lasien osalta kaivauslöydöt varmentavat ja tarkentavat kotimaisten 1800-luvun esinetyyppien ajoitusta.

Yksi kaivauksilta löytynyt kulmikkaan ns. matkalipaspullon pala ajoittunee 1600-luvulle, muu pullolasi on tätä nuorempaa. Osa talletetuista pullojen palasista on vaikeasti ajoitettavista apteekki- tai lääkepulloista, osa on etenkin paloviinan säilytykseen käytetyistä pulloista. 1700-luvun lopulle tai 1800-luvun alkupuolelle ajoittuvista maakerroksista löytyi useiden rihlamuottiin puhalluksella koristeltujen vihreiden taskumattien palasia. Lisäksi vuoden 1855 tulipalon kerroksissa oli runsaasti sulaneiden pullojen palasia.

Löytöjen joukossa on huomattavan paljon paksureunaisten ns. vanhemmalla lieriöpuhallusmenetelmällä valmistettujen ikkunalasien palasia. Massaltaan nämä useimmiten noin 2 mm paksun tasolasin palat ovat keskenään hyvin erilaisia. Palat ajoittuvat lähinnä 1600-luvulle. Löytöjen joukossa on myös muutamia saman aikaisia retusoimalla muotoiltujen ruutujen palasia. Pieni osa palasista on rombinmuotoisista tai suorakulmaisista ruuduista ja niissä on selvät lyijypuitteiden jäljet, jotka osoittavat sirpaleiden oleva peräisin suurvalta-aikaisista ikkunoista.

Pääosa 1600-luvulle ajoittuvista ikkunalasinpalasista (mm. useimmat paksureunaiset palat) on ns. lasimestarinjätettä, eli ruutuja leikatessa syntynyttä jätelasia. Tämän jätteen heterogeenisyys viittaa siihen, että kyseessä on joko paikallisen lasimestarin verstaassa syntynyttä jätettä tai Uudenkaupungin lasitehtaalle raaka-aineeksi hankittua lasia eli ns. pinttiä. Näitä 1600-luvulle ajoittuvia lasinpaloja ei ole monta suurvalta-ajan kerrostumista, mutta sen sijaan paljon näitä nuoremmista hiekansekaisista yksiköistä, mm. tutkitun kellarinpohjan sisäpuolelta. Tämä viittaa siihen, että tätä jätettä on myöhempinä vuosisatoina

Kuva 3. Heinäkuun 1855 tulipalossa tuhoutuneita esineitä, mm. sinisellä aaltoviivalla koristeltuja fajanssilautasen palasia

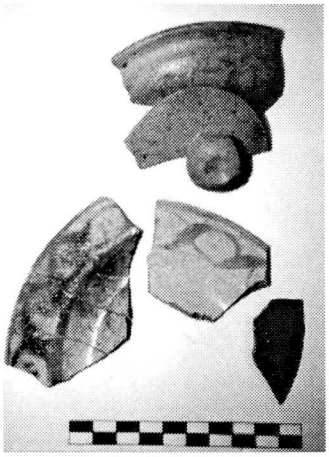

kulkeutunut paikalle tuodun hiekan mukana.

Pieni osa ikkunalasista on 1700-luvulta. Sen sijaan 1800-luvulle ajoittuvia ohuen ikkunalasin palasia oli runsaasti. Osa paloista oli varakonsuli Ramsellin vuonna 1840 rakennuttamasta päärakennuksesta. Osin sulaneesta, osin vain särkyneestä tasolasista koostuva löytökeskittymä ikkunaheloineen on jäänne vuoden 1855 tulipalosta.

Kaivausalueen läheisyydessä on sijainnut 1681-1685 toiminut Suomen vanhin lasitehdas (Annala 1931). Vuoden 1855 tulipalo on ollut niin raivoisa, että sen myötä muodostuneissa kerroksissa on runsaasti kuumuudessa sulanutta pullo- ja ikkunalasia, joka muistuttaa erehdyttävästi lasinvalmistuksen yhteydessä syntyvää jätettä. Pääosa talletetusta lasimassasta onkin peräisin heinäkuun 1855 tulipalosta.

Uudenkaupungin lasitehtaaseen voidaan varmuudella liittää ainoastaan yksi lasimassakimpale. Tämä kaivausalueen eteläosassa sijainneesta ojasta löytynyt pala koostuu vain osittain sulaneesta massasta, jossa erottuvat yhä mm. raaka-aineena käytetyn kvartsihiekan kiteet (:114). Myös konekaivuun valvonnan aikana irtolöytönä talletettu iso kimpale (:202) lienee lasitehtaan sulatusuunissa syntynyttä jätettä.

Tutkimusalueella erotetut faasit eli vaiheet

Kaivaushavaintoja ja historiallisia lähteitä yhdistämällä tutkitulta alueelta voidaan erottaa kahdeksan eri faasia eli vaihetta.

VAIHE 1 – KAUPUNKIAIKAA EDELTÄVÄ AIKA: MÄYHÄLÄN, PIETOLAN JA RUOKOLAN KYLIEN PELTO (1500-1617)

Tämä varhaisin vaihe havaittiin koneella kaivetun alueen itä-, etelä- ja länsiprofiilien alimpana värjäytyneenä kerroksena, jonka alaosan kääntöauran kyntöviillot erottavat puhtaasta pohjahiekasta. Pelto on ollut etelään merta kohti viettävässä rinteessä. Pellosta voitiin erottaa yksi oja. Pellon pinta on nykyisin noin tasolla 4 m mpy eli lineaarisen maannousun (60 cm/100 v) mukaan se on ollut vuonna 1600 noin tasolla 1,5 m mpy. Rantaviiva on ollut tällä paikalla 1300-luvun puolivälin tienoilla, minkä jälkeen paikka on vähitellen noussut merestä. Tästä vaiheesta ei ole löytöjä.

VAIHE 2 – VARHAISIN KAUPUNKIAIKA (1617-1650-LUKU): TORI JA TORINLAITA-KORTTELI

Tämä vaihe voitiin erottaa koneella kaivetun alueen itä- ja eteläprofiileista. Molemmissa oli kivijalan katkelma. Ne ovat kuuluneet rakennuksiin, jotka ovat sijainneet kaupungin vanhimman asemakaavavaiheen aikana torin itäpuolisessa korttelissa, aivan korttelin torinvastaisella reunalla. Rakennuksista eteläisempi on tuhoutunut tulipalossa. Varhaisimmalta kaupunkiajalta ei tunneta suuria tulipaloja, joten kyseessä lienee yksittäiseen rakennukseen rajoittunut palo. Myös varsinaisen kaivausalueen alimman, runsaasti orgaanista ainesta sisältäneen kulttuurikerroksen (Y8) löydöt ajoittuvat 1600-luvulle, etekin sen alkupuolelle ja puoliväliin.

VAIHE 4 (+VAIHE 3) – KREIVIN AJALTA VAPAUDEN AJALLE (1650-LUKU-1750-LUKU): TORI

Koko tutkimusalue jäi 1650-luvulla kaavoitetulle torialueelle. Siihen liittyvä hiekkainen tasoitus- ja täytemaakerros erottui sekä koneella kaivetun alueen profiileissa että varsinaisella kaivausalueella. Orgaanista ainesta sisältänyt kerros (Y8) ulottunee 1600-luvun jälkipuolelle asti. Kaivausalueen eteläosassa kulkeneesta ojasta löytyi hieman mm. vuosina 1681-1685 toimineeseen lasitehtaaseen liittyvää jätettä.

VAIHE 5 – TORI JA SUUTARIEN KORTTELI (NOIN 1760-1804)

Torin pohjois- ja länsiosat kaavoitettiin 1750-luvulla tonteiksi. Tontin ja torin rajalla on viimeistään tässä vaiheessa kulkenut niitä toisistaan erottanut oja. Sen eteläpuolista kapeaa kaistaletta lukuun ottamatta kaivausalue kuului tonttiin numero 165, jossa asui 1700-luvun jälkipuoliskolla lähinnä suutareita. Tähän aikaan liittyviä rakenteita ei löytynyt, esineistöä, etenkin viinapullojen palasia kylläkin. Suutarien asuinrakennukset lienevät sijainneet toisaalla samalla tontilla. Tämä vaihe erottui lähinnä värjäytyneinä hiekkakerroksina.

VAIHE 6 – TORI JA VARAKKAAN PORVARISTON KORTTELI (1804-1840)

Kultaseppä ja raatimies Bertil Thorvik osti tontin numero 165 noin vuonna 1804. Tältä ajalta on osittain edellisen vaiheen kanssa sekoittuneita kerrostumia lähinnä kaivausalueen eteläosassa. Kultasepän verstas ja asuinrakennus lienevät sijainneet toisaalla saman tontin alueella.

VAIHE 7 – TORI JA VARAKONSULIN TALO (1840-1855)

Kauppias ja varakonsuli Isac Wilhelm Ramsell osti tontin numero 165 jo vuonna 1831. Vuonna 1840 hän rakennutti tontin etelälaitaan uuden 14-huoneisen päärakennuksen. Tässä yksikerroksisessa puurakennuksessa sijaitsivat myös kauppiaan puotitilat. Kaivauksilla paljastui tähän rakennukseen liittyvän tiilivuoratun kellarin pohja, kivijalkaa ja kaakeliuunien perustuskiveystä sekä rakennuksen perustamiseen liittyviä kerroksia. Tontin ja torin rajalla sijainneen ojan korvasi nyt kivillä täytetty salaoja. Tämä vaihe päättyi 28. heinäkuuta tapahtuneeseen Uudenkaupungin palossa ja sen jälkeisissä raivaustöissä syntyneeseen paksuun, hiilensekaiseen kerrokseen, joka on peittänyt koko tutkimusalueen.

VAIHE 8 – NYKYINEN TORI (1855-)

Vuoden 1855 tulipalon jälkeen koko Uudenkaupungin Torikortteli kaavoitettiin jälleen toriksi. Kaikkialla tutkimusalueella voitiin vuoden 1855 palokerroksen päältä erottaa torin perustamiseen ja ylläpitoon liittyviä tasoitus- ja täyttöhiekkakerroksia.

Loppusanat

Vuoden 2000 kaupunkikaivaukset olivat laatuaan ensimmäiset Uudessakaupungissa. Ne antavat uutta tietoa kaupungin vaiheista ja hyvää vertailuaineistoa tuleville tutkimuksille. Tehdyt kaivaushavainnot ja talletetut löydöt antavat uutta näkökulmaa kaupungin menneisyyteen. Uudenkaupungin tavoin monet muut Suomen kaupungit tuhoutuivat suurelta osin tulipaloissa 1800-1850-luvuilla, joten vanha miljöö on monesti kadonnut maan päältä. Useimmiten tulipaloissa tuhoutuneiden puukaupunkiemme arkeologinen tutkimus onkin ensi arvoisen tärkeätä.

Kaupunkikartat ja laaja arkistoaineisto yhdistettynä arkeologisiin havaintoihin ja usein runsaaseen löytöaineistoon tarjoavat yleisestikin kaupungeissa maaseutua paremmat mahdollisuudet tutkimuskohteen menneisyyden monipuoliseen selvittämiseen.

Uudenkaupungin keskeisin 1600-luvulta periytyvä kaupunkialue on varsin tiiviisti rakennettua. Vielä 1980-luvulla uudisrakentaminen on tuhonnut kaupungin historian selvittämisen kannalta arvokkaita tontteja (mm. Käckin talo). Tähän päivään asti säilyneet vanhimmat kulttuurikerrokset ja rakennusjäänteet ovat muinaismuistolain suojaamia kiinteitä muinaisjäännöksiä, joiden säilyminen tulee jatkossakin turvata tai ne on vähintään

tutkittava ja dokumentoitava, jos niihin kajoaminen on välttämätöntä. Monien suurvalta-ajalla perustettujen kaupunkiemme maanalaisista kulttuurikerroksista valtaosa on jo ehtinyt tuhoutua ja huomattava osa säilyneistäkin kerroksista ja rakenteista on uhattuna. Siksi Museoviraston rakennushistorian osastolla aloitettiin vuonna 2000 suurvalta-ajan kaupunkien arkeologinen inventointi. Uusikaupunki on ensimmäisiä kaupunkeja, joissa tämä inventointi on toteutettu (Mökkönen 2001).

Yhdessä tämän syksyllä 2000 tehdyn kaupunkiarkeologisen inventoinnin kanssa Kauppatorin kaivaukset luovat pohjaa Uudenkaupungin kaupunkialueen vanhimmissa osissa tapahtuvan maankäytön ja sen vaatiman arkeologisen valvonnan ja tutkimuksen suunnittelulle.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)
Kaupunkikartat
Uusikaupunki
Keskinäinen vakuutusyhtiö Tarmon arkisto
Lakkautetut ainaispalovakuutukset
Uusikaupunki, kansiot 297-299
Turun ja Porin läänin läänintilit
Henkikirjat 1750-1809
Turun ja Porin läänin henkikirjat 1810-1855
Turun Maakunta-arkisto (TMA)
Uudenkaupungin maistraatin arkisto
Kirjekonseptit 1855-1858
Pöytäkirjat 1854-1856

Tutkimusraportit

Kaisa Lehtonen: Raportti Uudenkaupungin torilla 8.-10.11. ja 14.11.2000 suoritetusta rakennustöiden valvonnasta. Museovirasto, Rakennushistorian osasto. 2000.

Teemu Mökkönen: Uusikaupunki – Nystad. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen inventointiprojekti. Museovirasto, Rakennushistorian osasto. 2001.

Kirjallisuus

V. Annala: Suomen lasiteollisuus I. Helsinki 1931.

K. A. Cajander: Uudenkaupungin muinaisia I, II. Turku 1889, 1895.

Kyösti Kaukovalta: Uudenkaupungin historia I, II, III. Uusikaupunki 1917, 1929, 1930.

Juhani Kostet: Cartographia urbium Finnicarum. Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. Monumenta Cartographica Septentrionalia 1. 1995.

Jacob Seela: Skärgårdspipor av lera. Nordenskiöldsamfundets tidskrift 1983.

ArchEd - uusi ohjelma Harrisin matriisin laatimiseen

Henrik Asplund

SKAS -lehden sivuilla on aina silloin tällöin pohdittu stratifikaation luonteeseen, esittämiseen ja tulkintaan liittyviä asioita. Viimeksi aihe oli esillä Mervi Suhosen (2001) esitellessä Stefan Larssonin stratigrafia-aiheista väitöskirjaa. Teoreettisen pohdinnan lisäksi on välillä viritelty keskustelua siitä, miten kerrosjärjestys pitäisi kenttätyössä huomioida ja millä menetelmin tallentaa. Kerrosyksiköittäin etenevän kaivaustavan eduista ollaan nykyään yksimielisiä, mutta yksikköaineiston tallennus- ja hallintamenetelmistä pitäisi vielä käydä keskustelua. Yksi yksiköiden suhteita selventävä mahdollinen menetelmä on edelleen Harrisin (1975; 1977; 1979) matriisi, joka voi toimia joko kenttämenetelmänä tai valmiin aineiston hahmottamisen apuna.

Harrisin matriisin laatimiseen on parin vuoden ajan ollut tarjolla uusi ArchEd -niminen tietokoneohjelma, joka tietyiltä osin korvaa Harrisin matriisin tuottamiseen aiemmin käytetyn osan Bonn Archaeological Statistics Package (BASP) ohjelmakokonaisuudesta. BASP -ohjelman Harrisin matriisin ongelmana on ollut se, ettei se ole kehittynyt varsinaiseksi Windows-ohjelmaksi, vaikka se toimiikin WinBASP versioissa Windows-kuoren sisällä. Vanhasta DOS-muodosta on mm. seurannut tulostusongelmia Windows-ympäristössä. Muutoinkin ohjelman grafiikassa on ollut toivomisen varaa. ArchEd -ohjelma (© 1998 C. Hundack, I. Pouchkarev, S. Thome) on sitä vastoin täysin Windows-yhteensopiva (Win95/98/NT). Sitä on kehitelty 1990-luvun lopulta alkaen Max Planck instituutissa (Max-Planck-Institut für Informatik) Saarbrückenissä, Saksassa. Muutaman kokeiluversion jälkeen saatavilla on nyt ensimmäinen virallinen versio 1.0.

ArchEd näyttää miltä tahansa Windows-ohjelmalta selkeine alasvetovalikkoineen ja pikanäppäimineen (Kuva 1). Kerrosyksiköitä voi lisätä työpöydän mihin tahansa osaan hiirinäppäintä painamalla. Yksiköiden suhteet luodaan valikossa, jossa samaan aikaan näkyvät käytettävissä olevat yksiköt ja mahdolliset suhteet. Yksikön tunnuksen ja kehyksen muodon muuttaminen sekä lisätiedon liittäminen tekstikenttään aktivoidaan kaksoispainalluksella asianomaiseen yksikköön. Peruskäyttö on näin erittäin sujuvaa ja miellyttävää, ainakin BASP -ohjelmaan verrattuna. Vastaavia, myönteisiä arvioita on kuulunut myös Turun Rettiginrinteen vuoden 2000 kaivausten jälkitöiden tekijöiltä, jotka ovat kokeilleet ArchEd -ohjelmaa todellisen kerrosyksikköaineiston esittämiseen.

ArchEd -ohjelmaan liittyy myös monimutkaisempia hienouksia, esimerkiksi matriisin piirtämisen algoritmien vaihtoehtoja, joilla voidaan vähentää risteilevien suhdeviivojen määrää yms. Lisäksi tulostuksen muotoiluun on panostettu - tämä puoli on kuin eri planeetalta BASP -ohjelmaan verrattuna. Muita ArchEd -ohjelman ominaisuuksia ovat van-

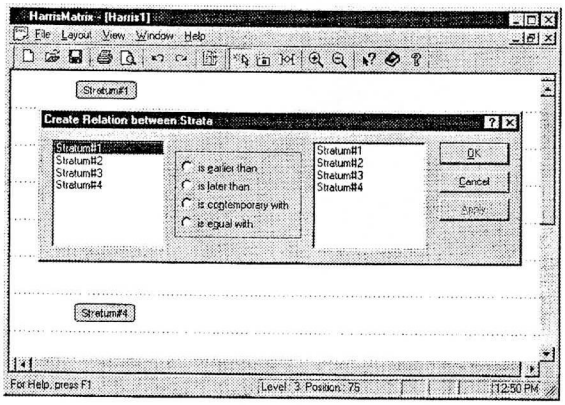

Kuva 1. ArchEd on täysin Windows-yhteensopiva ohjelma, joka toimii hiiriohjatuin valikoin.

hoja BASP -käyttäjiä miellyttävät import/ export -toiminnot, joilla valmiita matriiseja (esimerkiksi BASP -ohjelman .lst -tiedostoja) oheistietoineen voi siirtää ohjelmasta toiseen (Kuva 2). Tämä näyttää todella toimivan, lukuun ottamatta BASP -ohjelmassa käytettyjä skandinaavisia kirjaimia (å, ä, ö), jotka eivät siirry kunnolla. Matriisin suora siirtäminen kuvamuotoon (.bmp) on myös hyvä toiminto, mutta pari kokeilua viittaa siihen, että kuvamuotoon siirtyy vain matriisin ruudulla näkyvä osuus - ei koko matriisi.

Kaiken kaikkiaan ArchEd -ohjelma tuntuu erittäin varteenotettavalta työkalulta niille, jotka edelleen haluavat pohtia stratigrafiaa Harrisin matriisin tarjoamin keinoin. Muita työskentelytapoja syntynee erilaisten kolmiulotteisten (AutoCad) sovellusten ympärille, joissa kerrosyksiköitä voi tarkastella luonnollisemmassa asemassa kuin pelkästään ajallisia suhteita kuvaavassa Harrisin matriisissa. Näkökulmat eivät kuitenkaan ole toisiaan poissulkevia. Yhteisenä ongelmana on lisäksi kerrosten tulkinta ja sen esittäminen osana stratigrafista sekvenssiä. Suhosen (2001, 37) kirjaesittelyssäkin nousee yhtenä asiana esiin kontekstuaalisuuden käsite ja ajatus stratigrafisten havaintojen sisällöllisen merkityksen huomioimisesta. Aihepiiri on kiehtova – pitäisi hallita kolmiulotteista tilaa, kronologista sekvenssiä ja yksiköiden sisältöä. Emme siis itse asiassa kamppaile kolmi- vaan viisiulotteisen ongelman kanssa.

Tähän problematiikkaan kulminoituu myös ArchEd –ohjelman suurin tämänhetkinen puute. Se on pelkkä kronostratigrafinen

Kuva 2. ArchEd -ohjelman tulostusesimerkki Turun ns. Pääkirjaston tontin (Österbladin tontin) kaivausalueen 3b keskeneräisestä yksikkömatriisista (vrt. Asplund & Kykyri 2000, Kuva 3). Matriisin muodostamiseen käytetyt tiedot on luettu suoraan BASP -tiedostosta.

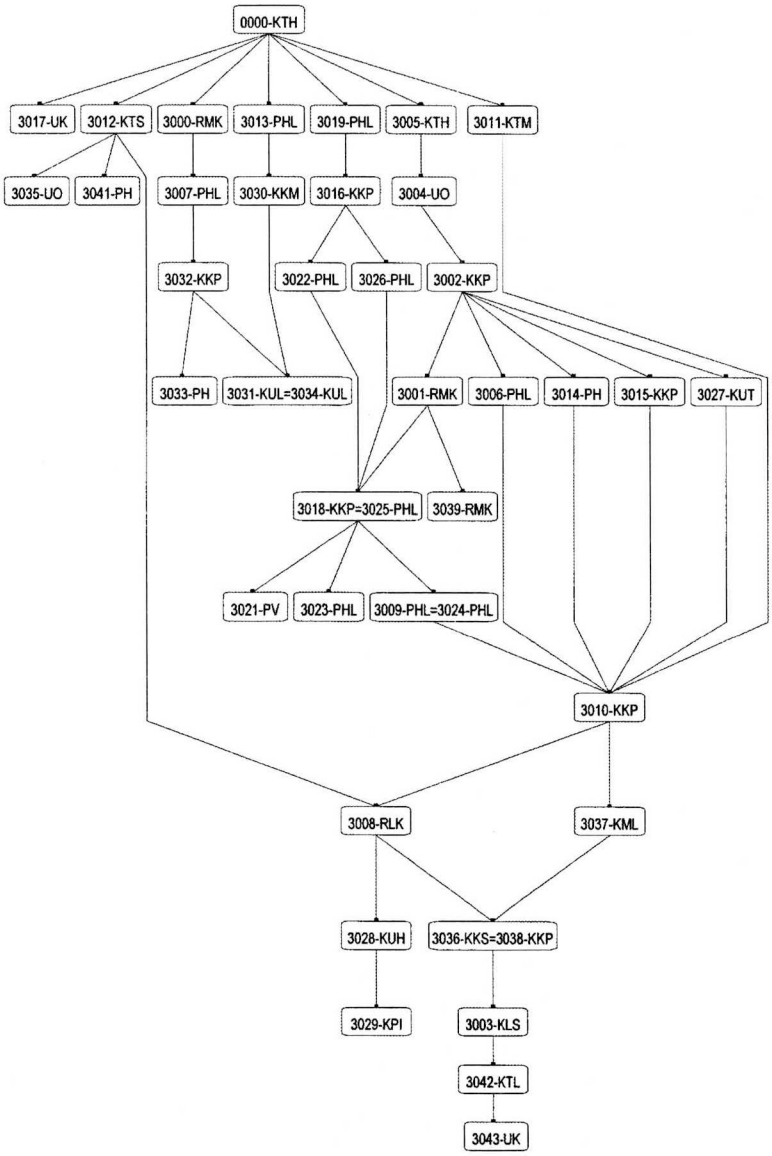

väline ilman mahdollisuuksia huomioida kerrosyksiköiden ominaisuustietoa – "etnostatigrafiaa" (vrt. Asplund 1998, 6). Ainoa tapa liittää ominaisuustietoa ArchEd -ohjelman matriisiin on tehdä se kerrosyksikön tunnuksen muodossa tai yksittäisten kerrosyksiköiden ääriviivoja muotoilemalla; tässä suhteessa ArchEd ei tarjoa edes niitä primitiivisiä hakuja merkkaamismahdollisuuksia, jotka BASP –ohjelmassa tuntuvat hyödyllisiltä matriisin lukemisen ja aktiivisen käytön kannalta (vrt. Asplund & Kykyri 2000). ArchEd 1.0. sopii siis mainiosti matriisin laatimiseen ja suhteellisen kronologian tulostamiseen hyvällä grafiikalla, mutta nykyisellään se tarjoaa vain puutteelliset mahdollisuudet kerrosyksiköiden ominaisuustietojen havainnollistamiseen.

Lähteet

Asplund, Henrik 1998. Single Context -keskustelua. *SKAS* 3/1998: 2-9.

Asplund, Henrik & Kykyri, Marita 2000. BASP Harrisin matriisi koekäytössä. *SKAS* 1/2000: 3-7.

Harris, Edward C. 1975. The stratigraphic sequence: a question of time. *World Archaeology* 7: 109-121.

Harris, Edward C. 1977. Units of Archaeological Stratification. *Norwegian Archaeological Review*. Vol 10: 84-94.

Harris, Edward C. 1979. *Principles of Archaeological Stratigraphy*. Academic Press: London

Suhonen, Mervi 2001. Väitöskirja stratigrafiasta. *SKAS* 1/2001: 37-39.

KESKIAJAN ARKEOLOGIA VUONNA 2001 – UUSIA METODEJA JA TUOREITA NÄKÖKULMIA

Suomen keskiajan arkeologian seura –
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry

Seminaari Hämeen linnassa perjantaina 16.11.2001

09.00 Ilmoittautuminen
10.00 Seminaarin avaus
10.05 Göran Tagesson (Linköping):
Bishop and town – aspects of urbanization and social space in medieval Linköping
10.45 Joakim Thomasson (Lund):
Urban byggnadskultur i södra Skandinavien – exemplet Malmö

11.30 Lounas / Lunch
Seuran syyskokous / sällskapets höstmöte

13.00 Peter Carelli (Lund):
En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark
13.45 Keskustelua / diskussion

14.00 Kahvi / Kaffe
14.30 Tanja Ratilainen (Turku):
Stratigrafinen muurien lukeminen – esimerkkinä Hattulan Pyhän Ristin kirkko
15.00 Terhi Mikkola (Helsinki):
Tilanjärjestäminen myöhäiskeskiaikaisessa Hämeen linnassa
15.30 Keskustelua / diskussion
16.00 Seminaari päättyy

Seminaari on avoin kaikille kiinnostuneille. Seminaarin hinta on 120 mk, opiskelijoille 100 mk. Hintaan sisältyy lounas ja kahvi. Maksu suoritetaan seminaaripäivänä Hämeen linnassa. Osanottajia pyydetään ilmoittautumaan sunnuntaihin 11.11 mennessä Carita Tulkille sähköpostilla osoitteeseen ctulkki@hotmail.com tai puhelimitse numeroon 0400-438248. Erityisruokavaliosta pyydetään ilmoittamaan seminaariin ilmoittautumisen yhteydessä. Turusta järjestetään edullinen yhteiskuljetus linja-autoaseman laiturilta 16 klo 7.30. Meno-paluuhinta riippuu osallistujien lukumäärästä. Yhteiskuljetukseen ilmoittaudutaan kuten seminaariin.

Castella Maris Baltici 6

Knut Drake

Det sjätte Castellamötet hölls 18-21 september i år i Litauen. De två första dagarna ägnades åt föredrag och resten av tiden var vi på exkursion. Då Litauen är ett litet land hann vi under två och en halv dag bekanta oss med de viktigaste medeltida borgarna.

Alla de nio länderna runt Östersjön var representerade på mötet och dessutom deltog enstaka forskare från Vitryssland, Tjeckien, Schweiz och Storbritannien. Det sammanlagda deltagaranlaget var idealiska 46 personer. Det var ingen trängsel i föreläsningssalen och alla rymdes bekvämt in i samma buss. Mötets tema var litet svårförståeligt, *Contacts and Genetically Dwellings i the Castle Buildings*, men det var inte så farligt då varje talare ändå presenterade sin egen tolkning av rubriken. Ett glädjande faktum var att flere unga forskare nu var i tillfälle att debutera med föredrag inför ett internationellt forum.

Borgexkursionen inleddes med ett besök i den s.k. nedre borgen i Vilnius. Ett ihållande regn hindrade oss från att besöka den övre borgen, som ligger högt uppe på en kulle. Förlusten var dock icke så stor då där ingenting finns att se som är äldre än 1800-talet. Från början av 1800-talet är också domkyrkan nedanför kullen, men öster om kyrkan har man sedan 1987 grävt fram resterna av det forna storfurstepalatset. Detta grundades på 1400-talet, men byggdes om i flere etapper och kunde på 1500-talet tävla i prakt och

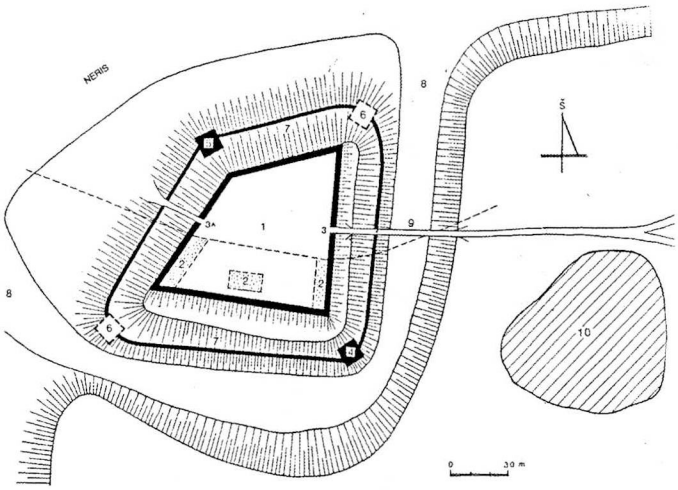

The first Kaunas castle reconstruction

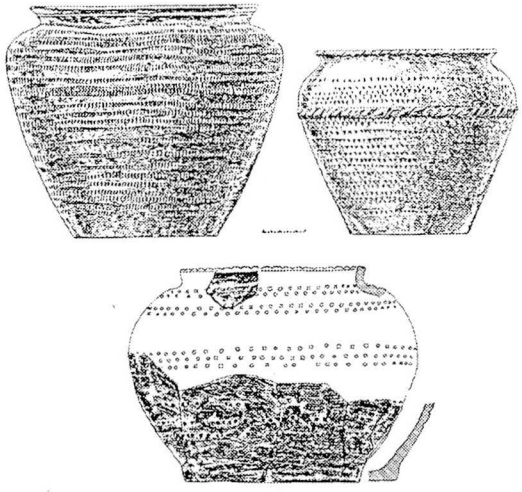

Ceramics from the First Kaunas castle

storlek med Vavel i Krakau. Historiens vingslag hördes då man berättade att det var här som den litauisk-polska prinsessan Katarina år 1562 gifte sig med prins Johan Vasa från Sverige.

Storfurstepalatset raserades 1795 och tanken bakom den stora utgrävningen är att med hjälp av forskningsresultaten samt gamla planer och avbildningar rekonstruera slottet inför år 2009 då Litauen firar sitt 1000-årsjubileum som stat. Några av mötets deltagare intervjuades av Litauens television om sina åsikter i saken. Alla var lika överraskade och upprörda över att något sådant kan planeras i våra dagar.

Regnet fortsatte att ösa ner när vi kom till följande anhalt, borgruinen Medininkai, en anläggning som påminner om det s.k. lägerkastellet i Åbo, alltså Åbo slotts första stora byggnadsskede. Ruinen har restaurerats av en arkitekt som föreställde sig att muren har givit skydd åt ett fältläger. I Kaunas fick vi emellertid bekanta oss med rester av en liknande borg som nyligen har grävts fram av litauiska medeltidsarkeologer. De har kunnat fastställa att området innanför muren har varit uppfyllt av träbyggnader av olika slag, bl.a. har man hittat spår av en kyrka. Den idylliska 1400-talsborgen Trakai, som ligger mitt i ett fagert sjölandskap, har ju tyvärr restaurerat till en sliskig turistfälla, men där vi fick vi också bekanta oss med de intressanta resterna av den äldre borgen på en angränsande holme. Där finns inga hus att restaurera, men ett spännande forskningsfält för kommande arkeologgenerationer.

Vi besökte ännu några borgar och fornborgar, men höjdpunkten på hela resan blev

det arkeologiska centret Kernavé. Där fick jag äntligen förklaringen till fenomenet *Litauen - landet med de tusen fornborgarna*. I Kernavé ligger fyra sådana *Hillforts*, men det är inte fråga om olika borgar utan om höga kullar som under tidig medeltid har behärskat och försvarat storfurstendömets huvudstad. I centrum låg härskarens borg och de tre övriga befästa kullarna kan betraktas som förborgar. Den egentliga staden låg nere vid stranden av floden Neris. All bebyggelse var av trä och varje kulle var omgiven av starka palissader. Kernavé erövrades och förstördes av tyska korsfarare på 1360-talet och då flyttade storfusten till Vilnius där han lät uppföra en tegelborg som tyskarna aldrig lyckades överrumpla.

Arkeologer från Vilnius har ända sedan 1940-talet gjort utgrävningar i Kernavé. I dag står borgkullarna vackert gräsbevuxna i det fagra landskapet och fynden bevaras i ett museum som förvaltas av den arkeologiska institutionen i Vilnius. Forskningsresultaten presenteras i en instruktiv utställning utan publikfriande arrangemang. Kernavé är nu ett omtyckt utflyktsmål för intresserade från hela Litauen.

Två nya band av Castella Maris Balticiserien presenterades i Vilnius, band 3-4 som har producerats av SKAS-medlemmar i Åbo och band 5 som editerats av Jørgen Skaarup och Nils Engberg. Båda böckerna fick ett gott mottagande.

Alla deltagare Vilnius-mötet var eniga om att Castella-träffarna skall fortsätta. I Tyskland har man redan kommit i gång med att förbereda en konferens i Greifswald i september 2003. Temat blir *Die Stadt als Burg*. Ieva Ose från Riga bjöd in till Castella 8 i Lettland 2005 och till allmän överraskning kunde Sergej Trojanovski meddela att mötet år 2007 kan hållas i Novgorod. Sergej, som många SKA-Sare känner från förut, skall i höst disputera i Moskva med en avhandling om Novgorods medeltida försvarsanläggningar.

Kernave vid mitten av 1300-talet

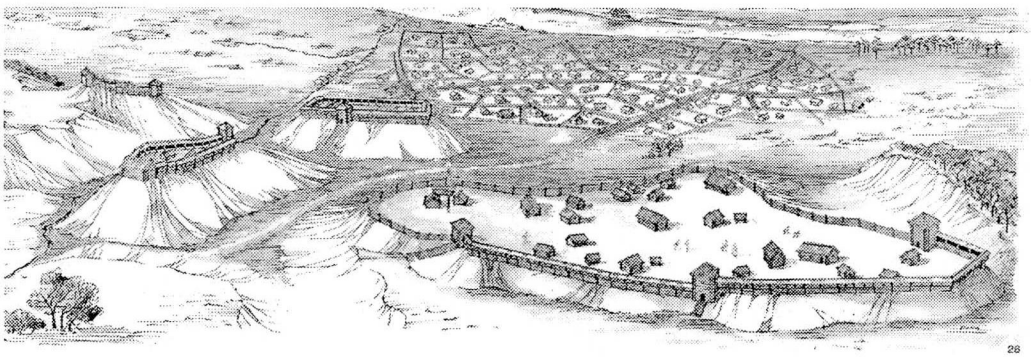

26

Kaksi Castella -kirjaa valmistunut

Kari Uotila

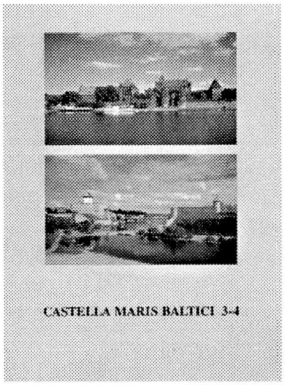

Archaeologia Medii Aevii Finlandiae V
Muzeum Zamkowe w Malborku
Castella Maris Baltici 3-4
Turku - Tartu - Malbork 2001
Editors Kaur Alttoa, Knut Drake, Kazimierz Pospieszny and Kari Uotila
ISBN 951-96801-2-8
ISBN 83-86206-42-X
ISSN 1236-5882
Printed by DualArt Gdansk.

Archaeologia Medii Aevii Finlandiae VI
Castella Maris Baltici V
Rudkøping 2001
Editors Jørgen Skaarup, Nils Engberg and Kjeld Borch Vesth
ISBN 87-88509-25-7
ISSN 1236-5882
Printed by Langelands Centraltrykkeri, Rudkøping.

Tuskin koskaan ennen on Itämeren alueen linnatutkijoita hemmoteltu niin kuin parin viimeisen vuoden aikana, jolloin monia tutkimuksia ja useita väitöskirjojakin on ilmestynyt eri puolilla yhteistä mertamme. Tutkijoiden yhteiset seminaarit ovat myös tärkeä osa tieteen kehittymistä ja tältä osin vuodesta 2001 on muodostunut erityisen tärkeä, sillä ensin keväällä saatiin painosta kaksiosainen Castella Maris Baltici 3-4 ja sitten vielä syyskuussa Castella Maris Baltici 5.

Molemmat kirjat on julkaistu osana Suomen keskiajan arkeologian seuran julkaisusarjaa (AMAF). Samalla seuran oma julkaisumäärä on kohonnut jo kuuteen voluumiin. Jos kasvu viime vuosien kaltaisena - joka olisi suotavaa - niin kohta pitää seuran jäsenten laajentaa kirjahyllyä.

Castella Maris Baltici 3-4 on kahden samannimisen seminaarin kokoomajulkaisu, joista CMB 3 pidettiin Puolan Malborgissa jo vuonna 1995 ja CMB 4 Viron Tartossa vuonna 1997. Molempien seminaarien julkaisujen toimittaminen osoittautui järjestäjätahoille liian suureksi urakaksi ja niinpä seuramme ryhtyi kokoomateoksen toimittajaksi emerituspuheenjohtaja Knut Draken johdolla allekirjoittaneen toimiessa apuna parhaansa mukaan. Turkulaiseen työryhmään saatiin mukaan kirjan taittajaksi Antti Suna ja niinpä monien vaiheiden jälkeen saatiin kirja

toimitettua painoon Puolaan ja vieläpä painettua siellä.

Kirjassa on kolmisenkymmentä englannin tai saksankielistä artikkelia, jotka lukemalla saa ensinnäkin hyvän yleiskuvan linnatutkimuksen vaiheista 1990-luvulla, mutta myös monet erityiskysymykset - kuten linnan ja lähialueen suhteet - ovat käsittelyssä mukana.

Useimpia kotimaisia lukijoita kiinnostavat suomalaiset teemat, joita kirjassa on useita. Knut Drake on esitellyt mielenkiintoisella tavalla kahden suuren suomalaislinnan - Viipurin ja Hämeen linnan - uusia tutkimustuloksia. Hämeen linna on esillä myös Markus Hiekkasen toisessa artikkelissa toisen käsitellessä Turun tuomiokirkon keskiaikaista ympärysmuuria. Mukana on myös allekirjoittaneen artikkeli Kuusiston linnan suhteista lähiympäristöön.

Castella Maris Baltici 5 - seminaari pidettiin vuonna 1999 Tanskassa Rydköpingissä, vaikkakin seminaari oli keskiaikaiseen henkeen kovasti liikkuvainen. Myös seminaarin iltajuhlissa tavoitettiin hyvin tanskalaiset keskiajan tavat. Seminaarijulkaisun - ja vielä kovakantisen - tuottaminen kahdessa vuodessa oli tanskalaisille ilmeisen helppo tehtävä. Seminaarissa ja julkaisussa painottuvat keskiaikaisen linnan elämän eri piirteet - esimerkiksi arkielämän kysymykset.

Suurten valtakunnan linnojen lisäksi kohteina ovat myös kartanolinnat ja pienet kartanot, kuten Peter Carellin ja Martin Hanssonin artikkeleissa. Monille seuran jäsenille tuttu David Gaimster käsittelee Hansa-teemaa esineistön kautta ja kaakeleiden ja uunien maailmaan sukelletaan myös Ieva Osen ja Tomas Durdikin artikkeleissa. Tukholman keskiaikaisen linnan vaiheista kertoo uutta tietoa tuoreeltaan Kerstin Söderlund. Suomalaisten osalta Hämeen linna ja sen uusimmat tutkimukset ovat Anna-Maria Vilkunan teemana ja allekirjoittaneella on lyhyt esitys suomalaislinnojen rakentamisen päävaiheista.

Kuten toivottavasti oheinen lyhyt esittely kertoi, kyseessä ei ole pelkästään muurien lukijoille ja tykeistä kiinnostuneille suunnattu sisäpiirin julkaisu vaan keskiaikainen linnatutkimus on tänä päivänä osa monipuolista keskiajan arkeologiaa ja historiaa. Linnoista ja niiden ympäristöstä saatava arkeologinen ja historiallinen tutkimusaineisto antaa mahdollisuuksia monenlaisiin mielenkiintoisiin tutkimuskysymyksiin.

Suomen keskiajan arkeologian seuran nykyisenä kirjavastaavana on hyvä vielä muistuttaa, että Castella -kirjat ovat tärkeä osa seuran julkaisutoimintaa. Toivottavasti seuran jäsenet ovat ensinnäkin tyytyväisiä valmistuneisiin julkaisuihin - erityisesti CMB 3-4 on mitä suuremmassa määrin seuramme oma lapsi. Toiseksi olisi kovin toivottavaa, että mahdollisimman moni uskaltaisi myös ostaa nämä kirjat kirjahyllyyn - luettavaksi tai ainakin selailtavaksi. Vain sitä kautta seura voi jatkossakin osallistua kansainväliseen yhteistyöhön ja tuottaa lukijoille uusiakin lukunautintoja. Ainakin voi luvata, että ensi kesän lomamatka Itämeren alueella aukeaa aivan uudella tavalla kun on ensin lukenut uusimpia tietoja kohdemaan linnoista. Castella-kirjoissa on usein sellaista tietoa linnoista, että kohteen opaskirjat tai oppaat eivät ole vielä asiasta kuulleet mitään.

Molempia Castella-kirjoja on saatavana seuran marraskuun Hämeen linna -seminaarissa (hinta 140 mk / kpl), kuten myös aikaisempia sarjan kirjoja. Samoin on vielä rajoitettu mahdollisuus hankkia kirjahyllyynsä koko AMAF -sarja, kaikkiaan kuusi kirjaa.

Jouluksi uudet Castella-kirjat ehtii tilata vielä seminaarin jälkeenkin, mikäli painokset eivät lopu ennen sitä. Kirjoja on myynnissä myös Helsingin tiedekirjassa, Turussa Aboa Vetus -museossa ja Hämeen linnassa.

Syysretki Kemiön saaristoon

Markus Hiekkanen

Seuramme perinteenä on tehdä vuorovuosin matka ulkomaille ja kotimaahan. Viime vuonna tutustuimme Tarton ympäristöön ja niinpä nyt oli kotimaan vuoro. Johtokunnan asettama työryhmä Georg Haggrén, Tiina Jäkärä, Terhi Mikkola ja Marianna Niukkanen suunnitteli ja järjesti retken Kemiön entiseen emäpitäjään ja sen saaristoon 31.8.-1.9.2001. Matkanjohtajana oli Terhi ja saariston muinaisjäännösasiat suvereenisti hallitsevina oppaina Sari Mäntylä ja Henrik Asplund.

Kemiön pitäjä muodostettiin Suomen seurakuntaverkoston perustamisvaiheessa 1200-luvun alkupuolella (Hiekkanen 2000, 19-21). Sen ytimen muodostaa suuri Kemiönsaari, jonka eteläpuolella avautuu sokkeloinen saaristo. Tämä osa mainitaan Kemiöön kuuluvana kappelina 1555. Nimeltään se oli Kyrksundsskären, myöhemmin Hiittinen. Luultavasti saaristo sai kappeliseurakunnan aseman jo keskiajalla, ehkä 1300-luvulla; kirkkoherrakunta siitä tuli 1861. Kemiönsaaren lounaisosa irtautui Dragsfjärdin ja kaakkoisosa Västanfjärdin kappeliksi 1600-luvulla. Molemmat ovat edelleen itsenäisiä kuntia ja seurakuntia, mutta Hiittinen liitettiin Dragsfjärdiin 1969. (Leinberg 1906, 15-16; Suomenmaa 1:99-102, 2:60-65, 3:238-244, 7:461-462.)

Jo matkalla Salon tapaamispaikalta vierailimme Perniön puolella Teijon 1686 perustetussa ruukissa. Jori Haggrénin opastuksella tutustuimme tähän edelleen alueensa vilkkaaseen keskukseen, jossa menneisyys helposti hahmottuu monikerroksisena kudoksena. Ruukkeihin perehtyneen Jorin asiantuntevan kertomuksen – hän ehti väitöskirjansa viimeistelykiireiltäänkin uhraamaan aikaansa matkalaisille ja tätä kirjoitettaessa on väitöstilaisuudestakin kulunut jo pari viikkoa: onnea Jori! – jälkeen matkasimmekin tutustumaan Kemiön kivikirkkoon.

Kemiön kirkko on yksi neljästä (muut ovat Perniö, Sauvo ja Tenhola) saman rakennusmestarin suunnittelemasta ja johtamasta kirkkorakennuksesta, jotka muurattiin vuosien 1460 ja 1480 välisenä aikana. Ne edustavat suuren kokonsa ja erikoisten rakennuspiirteiden kuten 40-jakoisten tähtiholviensa perusteella Suomen keskiajan arkkitehtuurin huippua.

Jungfrusund

Dragsfjärdin Söderlångvikin museon, entisen Amos Anderssonin kesäasunnon puistossa nautimme eineksiä ja siirryimme bussikuljetuksesta voimaveneeseen. Ensimmäinen saariston matkakohteemme oli Jungfrusund, Purunpää. Täällä Krogarudden-nimiselle paikalle perustettiin 1642 saaristopurjehduksen matkaetapiksi majatalo, krouvi. Paikalla ei juuri ole tehty arkeologisia kaivauksia, mutta rakennusjäännöksiä näkyy selvästi. Kuten Sari ja Henrik kertoivat lienee paikalla ollut sotilaallinen tehtävä ennemminkin kuin maallisten

matkalaisten huolto. Jälkimmäisestä kertovat toki monet piirtokirjoitukset läheisissä kalliossa.

Aivan läheltä on meren pohjasta löydetty saviastianpaloja, jotka kuuluvat Itämeren etelärannikolla tehtyyn ns. slaavilaiseen keramiikkaan noin 1000-1300. Ne vihjaavat paikan käytöstä ja varhais- tai sydänkeskiajalla. Jungfrusundin menneisyyttä ja merkitystä ei varmasti ole vielä läheskään selvitetty.

Rosalassa ja sen viikinkikeskuksessa

Jungfrusundista purjehdimme 20 km:n matkan suoraan etelään Hiittisten läntiseen keskukseen Rosalaan, jossa majoituimme Peti&Puuro-nimiseen lomakylään Hangon läntisen selän partaalla. Vietettiin iltapäivää, nautittiin juomia, pelailtiin, saunottiin leppoisasti, uitiin viileässä meressä... Saariston syyskesä antoi sylintäydeltä parastaan.

Illemmalla siirryimme Rosalan keskustassa olevaan Rodeborgin viikinkikeskukseen, joka on rakennettu kertomaan "elämästä ja matkustamisesta viikinkien muinaisen idäntien varrella". Rakennuksissa on fantasiaa, näyttelyssä valaisevia kuvia Hiittisten saariston kaivauksista ja löydöistä. Nautimme aivan erinomaisen saaristolaisillallisen viikinkihallin savunkitkussa. Hyvillä mielin nukkumaan.

Högholmenin varustus

Yön aikana elokuu kääntyi syyskuuksi. Aamulla ajoimme Rosalasta bussilla 7-8 km:n matkan Hiittisten kirkonkylään. Täällä oli yksi retkemme pääkohteista, Högholmen. Se on pikkuinen kalliosaari satakunta metriä pääsaaresta ja kirkonkylästä. Sinne siis siirryttiin veneellä, kauniissa auringonpaisteessa ja pienessä priisissä.

Paikkakuntalaiset tiesivät 1800-luvulla kertoa kirkkaan veden pohjassa näkyvistä hirsirakenteista ja kivipanoksista. Saaren korkeimmalla kohdalla (10-11 m mpy.) taas näkyi kasvillisuuden peittämiä raunioita. Kappalainen H. A. Reinholm kävi paikalla 1871 ja kertoi siitä samana syksynä Suomalaisen Kirjallisuuden seuran istunnossa – näin paikka pääsi heräävän kansallisen historiatutkimuksen tietoon. Historioitsija Volter Högman teki paikalla pieniä kaivauksia 1886, mutta varsinaiset laajemmat arkeologiset tutkimukset tehtiin vasta 1970-luvun alkupuolella.

Retkellämme oli onneksi mukana yksi näiden kaivausten osallistujista, Pirkko Aurell, joka täydensi Sarin ja Henrikin opastusta omakohtaisilla muistoilla. Ne antoivat näkökulman kaivausolosuhteisiin ja kenttäelämään samalla kun nostivat esiin tärkeitä tieteellisiä seikkoja. Kaivaushistoriasta ja erityisesti puurakenteista on meriarkeologisista kenttätutkimuksista 1970-luvulla vastannut Christoffer H. Eriksson esittänyt erinomaisen analyysin ja tulkinnan (Ericsson 1989, 73-94).

Saaren rauniot ovat edelleen näkyvissä ja aivan äskettäin niissä tehtiin pieni koekaivaus. Lisätutkimukset olisivat aivan ehdottomasti paikallaan niin täällä kuin rantavedessä, missä nytkin hyvässä säässä pystyimme näkemään rakenteita. Paikalla on mahdollisesti ollut sotilasvarustus, ehkä jonkinlainen tarkkailuasema, jonka arkkitehtoninen suunnitelma oli olosuhteisiin nähden kunnianhimoinen. Löytöjen perusteella rakennelmat ajoittuvat 1300-luvulta 1400-luvun alkuun – suunnilleen samaan aikahorisonttiin, johon uusien tutkimusten mukaan kuuluvat Suomenlahden pohjoisrannikon useat muutkin linnamaiset kohteet kuten Porvoon Linnamäki ja Husholmen (Vuorela & Hiekkanen 1991, kartta, kuva 1; Suhonen 1999, 20-22).

Kirkonkylään palattuamme vierailimme Hiittisten kauniissa ristikirkossa. Rakennus on

Ruotsin suurvalta-ajan modernismin ja kansainvälisen arkkitehtuuriajattelun saaristolainen ilmentymä. Se rakennettiin 1685-1686 ja on Elimäen ohella Suomen parhaiten säilynyt 1600-luvun ristikirkko.

Kyrksundetin kauppapaikka ja kappelinjäännös

Nykyistä kirkkoa edelsi paikalle noin 1637-1639 rakennettu pitkäkirkko. Hiittisten vanhin kirkonpaikka ei ristikirkko kuitenkaan ole, vaan ensimmäinen rakennettiin Kyrkönnimiselle paikalle Hiittisten pääsaaret toisistaan erottavan nykyisin kapean Kyrksundetin (Kirkkosalmi) rantaan. Kirkkomaata ja kirkon jäännöstä tutki jo 1938-1939 Carl Olof Nordman, valtionarkeologi Carl Axel Nordmanin poika. Kirkkomaan vanhimmat osat Nordman arveli voitavan ajoittaa aina 1200-luvulle asti.

Kyrksundet olikin toinen retkemme pääkohteista, ei yksin kirkonpaikan takia. Turun yliopiston inventoinnissa 1991 kävi ilmi, että paikan ympäristöstä li löytynyt viikinkiaikaisia esineitä. Kaivauksia ja etsintöjä tehtiin alueella ja kirkonpaikan kohdalla 1992-1997 Torsten Edgrenin johdolla. Tuloksena oli suuri joukko esineitä ja jälkiä mm. mahdollisesta verstaasta. Esineitä löytyi pitkin muinaista rantaviivaa satojen metrien matkalta, mutta asumisen jälkiä löytyi niukasti.

Kyse lienee kauppapaikasta, jossa myös harjoitettiin käsityötä. Kuten Sari arvelee hyvin kootussa matkaoppaassamme lienee "kauppapaikan käyttö (...) ollut sesonkiluonteista. Purjehduskaudella Kyrksundetiin saattoi tulla runsaastikin väkeä mantereen pitäjistä käymään kauppaa idäntien kulkijoiden kanssa, mutta talvisin kauppapaikka todennäköisesti autioitui."

Kyrksundetin kukoistusaika näyttää esinelöytöjen perusteella olleen noin vuosien 900 ja 1100 välissä. On ymmärtääkseni vaikea havaita julkaistusta aineistosta varmasti 1100- tai 1200-luvulle ajoitettavia esineitä. Varmasti keskiajan puolelle ajoittuvan aineiston (mm. panssarinuolenkärjet, rengassolki) voi puolestaan ainakin toistaiseksi ajoittaa vain väljästi. Toisaalta kuvatun kappelinpaikan vanhimmat esineet, erityisesti rahat ovat vasta myöhäiskeskiajalta. Kyrkosundetin löytöaineistossa on siis mielestäni aukko, joka ulottuu vuoden 1100 tienoilta tai 1100-luvun alusta 1300-luvulle – tällöin, vuonna 1347 päiväsi kuningas Maunu Erikinpoika kaksi kirjettä paikassa nimeltä Kirkiusund tai Kyrkioswndh.

Tämä voisi viitata siihen, että paikka hylättiin 1100-luvun alkuun mennessä, mutta otettiin uudelleen käyttöön kirkonpaikkana 1300-luvulla. Tuolloin ehkä muodostettiin Kemiön emäseurakuntaan em. Hiittisten kappelikunta, joka alkupuolella historiaansa kantoi nimeä Kyrkosundsskär kirkonpaikan mukaan. Samalla perustettiin Högholmenin sotilaallinen tukikohta, jonka väkeä kirkko palveli saariston asukkaiden ohessa. Kirkonpaikka valittiin sen takia Kyrkosundetin varrelta siksi, että se sijaitsi kirkkomatkojen suhteen tasapuolisesti pääkylien välillä. Esittämäni ajatus ei vastaa paikan toiminnallista jatkuvuutta korostavaa ja kaiken kaikkiaan huomionarvoista näkemystä enkä kuvittelekaan sen olevan koko totuus tai edes lähellä sitä. Ehkä Kyrkosundetin erikoista kohdetta voisi kuitenkin pohtia myös epäjatkuvuuden näkökulmasta – nykyisinhän jatkuvuuden osoittaminen näyttää olevan jopa jonkinlainen arkeologinen hyve, eräänlainen tieteellisen korrektiuden osoitus (ks. tästä Hiekkanen 1997, 57-58).

Iltapäivällä ajoimme yhteyslautalla Kasnäsiin hämmästellen suurta merimetsojen määrää: saaristo on saanut uuden luonnonelementin, jota toiset arvostavat, toiset

inhoavat. Kemiöön tultuamme vierailimme vielä Suomen vanhimmassa ulkoilmamuseossa Sagalundissa.

SKASin kotimaan retki Kemiön saaristoon oli mielestäni kaikinpuolisesti onnistunut ja tavattoman antoisa. En usko aivan helppoa olevan yhtä huokealla hinnalla ja korkeatasoisella opastuksella saada perustavaa kuvaa eteläisen saaristomme merkittävimmistä muinaismuistoista ja rakennuskohteista. Jo pelkästään matkan, johon kuuluu monia kuljetuksia vesitse, organisoiminen yksin on kallista ja vaivalloista. Kotiin syystä tai mukavuudenhalusta jääneet menettivät paljon. Mutta: ensi vuonna on taas seuran ulkomaanretki ja siellä nähdään

Kirjallisuutta:

Asplund, H., 1997: Kemiön suurpitäjän esihistoria. *Kemiön suurpitäjän historia* I. Tammisaari.

Ericsson, C. H., 1989: Timrade bryggkonstruktioner vid Högholm I Hitis. Maritima medeltidsstudier. *Jungfrusund* 2.

Hiekkanen, M., 1997: Några ord om ^{14}C-datering av murbruk samt om bosättningskontinuitet på Åland. *Meta* 3/1997.

Hiekkanen, M., 2000: Kirkkorakennukset ja keskiajan yhteiskunta. *Kirkko kulttuurin kantajana.* Vammala.

Leinberg, K. G., 1906: Finlands territoriella församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. *Finska kyrkohistoriska samfundets handlingar, Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia* VII.

Mäntylä, S., 2001: SKAS saaristossa. Suomen keskiajan arkeologian seuran syysretki Kemiönsaarelle ja Hiittisiin 31.8.-1.9.2001. Moniste.

Suhonen, V.-P., 1999: Porvoon Husholmenin alkuperä. *Muinaistutkija* 4/1999.

Suomenmaa, Maantieteellis-yhteiskunnallinen tieto- ja hakuteos 1-3, 7, 1967-1970, 1978. WSOY, Porvoo-Helsinki.

Vuorela, I. & M. Hiekkanen, 1989: The urban milieu of the late- and postmedieval town of Porvoo, southern Finland investigated by means of pollen analysis. *Annales Botanici Fennici* 28.

Krouvi vai paja? Pari ajatusta Dragsfjärdin Krogaruddenin satama-alueen funktiosta

Henrik Asplund

Suomen keskiajan arkeologian seuran syysretkellä Kemiöön ja Hiittisiin 31.8.-1.9.2001 yhtenä tutustumiskohteena oli Dragsfjärdin Purunpään niemessä, Jungfrusundin salmen tuntumassa, sijaitseva Krogarudden. Alueen varhaisimmasta historiasta kertovat merestä Krogaruddenin läheisyydestä nostetut kolmen tai neljän tummapintaisen saviastian osat, joista yksi on yläosastaan koristeltu aaltoviiva-aiheella. Varsinkin viimeksi mainitun astian muoto ja koristelu voidaan yhdistää ns. vendiläiseen tai slaavilaiseen keramiikkaan, joka yleistyy eteläisen Itämeren alueella rautakauden ja keskiajan taitteessa. Purunpään astioiden todennäköisimmäksi käyttöajaksi onkin arvioitu 1000-1200 –luku (Kallberg 1990; Edgren 1997, 31).

Itse Krogaruddeniltakin on löytynyt yksi pieni saviastianpala (KM 30443), joka näyttäisi olevan peräisin karkeasta, alhaisessa lämpötilassa poltetusta astiasta. Tämä fragmentti voisi olla lähes yhtä vanha kuin edellä mainitut astiat, mutta asiasta esitetty tulkinta (Asplund 1996, 9; Asplund 1997, 269) on keramiikanpalan pienen koon takia paremminkin hypoteesi kuin varmana pidettävä tosiasia. Toisaalta on muistettava, että Jungfrusund mainitaan historiallisissa lähteissä ensimmäisen kerran valtionhoitaja Sten Sturen vuonna 1490 allekirjoittamassa kirjeessä (Dahlström 1945, 34), joten keskiaikaisen aineiston löytymistä ei sikäli voi pitää yllätyksenä. Krogaruddenin merkittävin käyttöperiodi näyttäisi kuitenkin ajoittuvan uudelle ajalle. Historiallisista lähteistä tiedetään, että paikalla sijaitsi majatalo 1600-luvulla ja 1700-luvun alkuvuosina. Krouvi perustettiin valtakunnankansleri Axel Oxenstiernan toimesta vuonna 1642 (Dahlström 1945, 35). Rakennustyössä rahvas toimitti hirret ja teki päivätöitä, kansleri Oxenstiernan vastatessa tiilistä, kalkista, raudasta ja ikkunoista sekä muurareiden ja muiden ammattimiesten palkoista. Aluksi tiedetään rakennetun kaksi tupaa ja kamari, mutta 1600-luvun kuluessa paikalla rakennettiin useampaan otteeseen - osan uudisrakennuksista ehkä korvatessa vanhoja; viimeiset rakennusvaiheet ajoittuvat vuosiin 1704 ja 1707 (Gardberg 1944, 197).

Krogaruddenilla ei ole suoritettu arkeologisia kaivauksia, mutta maastossa on näkyvissä yhden tulisijallisen rakennuksen kiviperustus, kaksi kellarikuopannetta ja lisäksi ainakin kaksi erillistä tulisijan kumpua. Paikalla on myös kahteen kallioon hakattuja nimiä ja vuosilukija 1600- ja 1700-luvulta. Myös kaikki paikalta löytyneet rahat (Dalsbruks Bruksmuseum 2019-2022; 2023:1-7; 2024-2026; 2027:1-7) ajoittuvat 1600-luvulle. Krogaruddenin ja Jungfrusundin ympäristössä on lisäksi inventoitu linnoituslaitteiden jäännöksiä 1700-1800-luvulta (Edgren 1985), kivi-

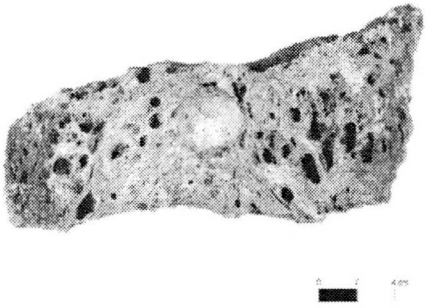

Kuva 1. Kuonankappale (KM hist. 99006) Dragsfjärdin Krogaruddenin "krouvin" tulisijasta.

röykkiöitä sekä useita kiviuuneja (Tuovinen 1988). Linnoitusjäännöksiä ei ole itse Krogaruddenilla, vaan läheisillä Jungfruholmenin, Skansholmenin (nykyään osa edellistä) ja Lindholmenin saarilla.

Krogaruddenilla yksi rakennuksenjäännöksistä erottuu selvimpänä selkeän kiviperustuksensa takia. Yleensä nimenoman tätä perustusta esitellään Krogaruddenin "krouvin" jäännöksenä, mikä on sikäli ymmärrettävää, että Krogaruddenin historiasta kertova opastaulu on kiinnitetty rakennuksen peruskiviin. Vuodesta 1995 alkaen Museoviraston toimesta suoritettujen hoitotoimien myötä Krogaruddenin kasvillisuutta on harvennettu ja jäännökset tuotu paremmin nähtäville. Samalla maanpintaa on paikoitellen rikottu. Vuonna 1998 voitiinkin todeta, että kiviperusteisen rakennuksen tulisijakummun kohdalta on tullut esiin raudanpaloja ja suuria vaaleita kuonankappaleita (Kuva 1). Jälkimmäiset eivät muistuta normaalia pajojen tai raudanvalmistuspaikkojen rautakuonaa, mutta todennäköisesti raudan käsittelyssä syntyneestä aineesta on siitä huolimatta kysymys – tätä tukee tulisijasta poimittu raakaraudan tai erittäin rautapitoisen kuonan kimpale (Kuva 2). Näin teoria siitä, että nimenomaan tämä rakennus olisi toiminut matkustavaisten yöpymis-, ruokailu- tai anniskelupaikkana täytynee hylätä. Pikemminkin kyseessä voisi olla jonkinlainen paja tai verstas.

Krogaruddenin funktio onkin saattanut liittyä yhtä paljon alusten ja varusteiden huoltoon – erityisesti armeijan tarpeisiin – kuin matkalaisten kestitsemiseen. Alueen historiallisten jäännösten tulkinta onkin ehkä ollut liian selvästi kahtiajakautunut – Krogaruddenin osalta

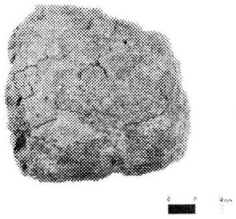

Kuva 2. Kappale raakarautaa tai poikkeuksellisen rautapitoista kuonaa (KM hist. 99006) Dragsfjärdin Krogaruddenin "krouvin" tulisijasta.

on painotettu krouvin toimintaa, kauppa- ja matkustusliikennettä ja ajallisesti 1600-lukua, kun taas lähisaarten osalta painotus on ollut 1700- ja 1800-luvun puolustuslaitteissa. Alue muodostaa kuitenkin kokonaisuuden, jossa eri aikatasot ja funktiot voivat limittyä.
Tietoja Jungfrusundista sotilaallisesti strategisena yhteyspaikkana on jo 1500- ja 1600-luvulta (Dahlström 1945, 38, 44). Vuodelta 1508 on tietoja laivojen ja miehistön lähettämisestä Jungfrusundiin tai Hankoon suojaksi tanskalaisia vastaan (Dahlström 1945, 34). Vuonna 1600 pyydettiin suomalaista miehistöä siirtymään rannikolle odottamaan Kaarle herttuan sotaretkeä Viroon – pyynnössä mainittiin sellaiset paikat kuin Korpoström, Jungfrusund ja Barösund; seuraavalta vuodelta on puolestaan tieto neljän sotalaivan oleskelusta Jungfrusundissa - vastaavia hajatietoja on muitakin jo ennen krouvin perustamisvuotta (Dahlström 1945, 34-35). Toistaiseksi sotilaiden toimintaa nimenomaan Krogaruddenilla on vaikea nähdä arkeologisessa aineistossa, joskin joitakin vähäisiä viitteitä asiasta on. Löydöstöön kuuluu yksi tykinkuula (Dalsbruks Bruksmuseum 2008), kolme pienempikaliiperisen aseen kuulaa (Dalsbruks Bruksmuseum 2009:1-3) ja yhden vastaavan teelmä (Dalsbruks Bruksmuseum 2009:4). Sotilaiden läsnäolosta saattaisivat kertoa myös Krogaruddenilta löytyneet messinkinapit (Dalsbruks Bruksmuseum 2004-2006), jotka lienevät univormujen nappeja. Historiallisesta aineistosta mainittakoon, että ainoa tunnistettu kallioon hakattu nimi kuuluu sotilaalle, majuri Hans Starckille (Dahlström 1945, 38). Krogaruddenin majatalotoiminta päättyi 1700-luvun alkuvuosikymmeninä. Viimeisin krouvin pitäjä Erik Falck kuoli vuonna 1713 (Gardberg 1944, 198). Vasta näihin aikoihin alueen sotilaallinen historia alkaa korostua arkistolähteissä. Vuonna 1710 Jungfrusundin salmen sulkemiseen puomein ja patterein ryhdyttiin, mutta puolustussuunnitelmien muuttuessa Hangonniemeä korostavaksi työt jätettiin kesken (Dahlström 1945, 44). Varustuksia kuitenkin tehtiin jo 1700-luvulla sen verran, että nimi Skansholmen esiintyy vuodelta 1788 olevassa kartassa (Dahlström 1945, 45). Puolustuslaitteita lisättiin myös Suomen sodan

aikana ja sen jälkeen. Venäläisten varustuksista ei ole yksityiskohtaisia tietoja, mutta linnoitusten aseistuksen ja varustuksen purkamisesta säilyneiden tietojen mukaan kyseessä oli merkittävä kohde. Vuonna 1809 tykkejä kuljetettiin Turusta Jungfrusundiin ja vuosilta 1823 sekä 1825-1827 on useita mainintoja tykkien, kiväärien sekä muun materiaalin kuljetuksista Jungfrusundista Suomenlinnaan, Hangonniemeen ja Ahvenanmaalle (Dahlström 1945, 47-48). Vuonna 1827 myytiin myös vanhoja varusteita sekä "en byggning från nämnde fästningswerk". Nämä linnoitusrakenteet on yleisesti paikannettu nimenomaan Jungfruholmeniin, ei Krogaruddeniin.

Krogaruddenin kuonalöydöt joka tapauksessa asettavat kyseenalaiseksi ajatuksen siitä, että kiviperusteinen rakennus olisi ollut majatalo. Jos kyseessä sen sijaan on ollut paja tai verstas se on tietenkin voinut kuulua majatalon pihapiirin rakennuskantaan, mutta tällä hetkellä ajatus tuntuu vieraalta. Yhtä hyvin tässä varsin suuressa rakennuksessa voi kuvastua yksi Krogauddenin funktio osana Jungfrusundin alueen kokonaisuutta, eli laivaston tuki- ja huoltopiste. On myös epätodennäköistä, että 1600-luvun krouvin alueen ja myöhempien vuosisatojen sotilaallisten toimintojen alueet olisivat olleet jyrkästi erillään. Näin ajatellen kiviperusteinen rakennuksenjäännös voisi ajoittua 1600-lukua nuoremmaksikin.

Lähteet

Asplund, Henrik 1996. Uutta tietoa keskiajan satamista. *SKAS* 1/1996: 5-9.

Asplund, Henrik 1997. Kemiön suurpitäjän esihistoria. Suistoranta, Kari & Asplund, Henrik, *Kemiön suurpitäjän historia*. Ekenäs Tryckeri Ab: Tammisaari: 213-282.

Dahlström, Svante 1945. *Gullkrona*. 4. Upplagan (1995). Ekenäs Tryckeri Aktiebolag: Ekenäs.

Edgren, Helena 1985. Dragsfjärd. Arkeologisk inventering 1985. Konstsamfundets Insula Nova -område. Museovirasto. Arkeologian osaston arkisto.

Edgren, Torsten 1997. Varhaisia saviastioita Dragsfjärdin Purunpään vesiltä. *Nautica Fennica* 1997: 27-34.

Gardberg, John 1944. Näringsfång. Kimitobygdens historia del 1. Faksimilietryck ur Kimitobygdens historia del I:1 och del II:1 (1981). Ekenäs Tryckeri Aktiebolag: Ekenäs: 137-186.

Kallberg, Ulla 1990. Var Purunpää en hamn under medeltiden? *Maritimhistorisk konferens Bottnisk kontakt V. Raumo museum 9-11 februari 1990*. Painorauma Oy: Raumo.

Tuovinen, Tapani 1988. Dragsfjärd, Krogaruddenn-Jungfrusund. Maastotarkastus 22.-23.06.1987 ja 11.08.1987. Turun yliopiston arkeologian arkisto.

Italialainen Multimedia workshop-seminaari todellinen kontaktiseminaari ja kielikylpy Pratossa 1.10.2001

Kari Uotila

Italian Pratossa - kaupunki Firenzen vieressä - järjestettiin Italian virtuaaliarkeologian voimahahmon Franco Niccoluccin johdolla workshop-seminaari lokakuun alussa. Kyseessä oli ohjelman mukaan workshop-seminaari, joten lähtökohtana oli jonkin erilaisen seminaarin kokeminen. Eikä voi väittää, että siinä olisi erehtynyt. Italialainen seminaarikäytäntö on varmaan monille alueella liikkuneille tuttu, ensikertalaiselle lähes jokaisen italialaisen kotimaan kielinen esitelmä oli aikamoinen kielikylpy - ei niin, ettei italia kaunis kieli olisi. Workshop-seminaarissa ei esitetty yhtään kysymystä tai kommenttia alustusten jälkeen, joten siltä osin tapahtuma oli hyvin kotoinen. Yksi seminaarin erityisen hyvistä piirteistä oli se, että tapahtuman kuluessa tutustui kyllä jokaiseen muuhun ulkomaalaiseen ja heistä kaikista tuli hyviä tuttuja.

Italialaiset esittelivät useita mielenkiintoisia uusia hankkeita, joista eniten esillä oli järjestäjien "The PRISMA project", jossa Toscanan alueen pienten arkeologisten museoiden verkostumista ja www- sivujen käyttöä pyrittiin kehittämään ja laatimaan niihin niiden omista lähtökohdista käsin sopivia multimedia- ja virtuaalisovellutuksia. Yksi pääteema oli se, että museot eivät suoranaisesti sijainneet arkeologisilla löytöpaikoilla vaan läheisissä kaupungeissa, joten museoihin piti tehdä virtuaalimalleja varsinaisista kohteista. Museossa olleet jumalten patsaat siirretään virtuaalisesti oikeille paikoille ja oikeaan aikaan.

Verkkojen ja internetin alueella liikkui myös Poznanin museon Andrzej Prinke. Hän kertoi loppuvaiheessa olevasta "The Arch-Terra" projektista, jossa hollantilaisten johdolla on EU:n rahoituksella kehitetty nykyisen keskisen Euroopan maiden arkeologiaa Puolassa, Bulgariassa ja Romaniassa. Hanketta on esitelty jo aikaisemmin CAA 2000 julkaisussa ja koko projektin kotisivut ovat osoitteessa //archterra.cilea.it. Hanke oli sujunut kaikkiaan oikein hyvin, mutta ongelmia olivat tuottaneet erityisesti aikakausi-terminologian ongelmat ja kovin vaihteleva aakkosjärjestelmä.

Englantilaiseen arkeologian ja museokokoelmien maailman johdatti meidät Maureen Mellon Oxfordin yliopiston Ashmolean Museumista. Kyseessä on Oxfordin yliopiston hyvin laaja keramiikkakokoelma, jossa on astioita ja niiden palasia vuosituhansien ajalta. Yksi painopiste on ollut keskiajan ja historiallisen ajan keramiikka, joten museo kiinnostaa varmasti monia. Yliopiston museon kokoelmat ovat ensisijaisesti tutkimusta ja opetusta vartan, mutta viime vuosien aikana tavoitteeksi on tullut kokoelmien avaaminen sekä fyysisesti että internerin kautta kaikille kiinnostuneille, niin tutkijoille, opiskelijoille

kuin vaikkapa keräilijöille. Mellonin johdolla museo on suunnitellut "PotWeb" - sivut, joiden kautta pääsee todella tutustumaan Ashmoleanin museum kokoelmiin (www.ashmol.ox.ac.uk/PotWeb/). Esitelmää kuunnellessa ja Mellonin kanssa keskustellessa jäi miettimään, että milloinkahan meillä Suomessa vaikkapa Opetusministeriön Myyttiprojektiin kuuluvien museoiden tietokannat avautuvat kaikille kiinnostuneille.

Museoiden arkistoista päästiin ainakin visuaalisesti ulkoilmaan kun Daniel Pletincx Belgiasta esitteli laajan kaivaus- ja tutkimushankkeen nimeltä "Ename 974 Center" (www.ename974.org/). Arvatenkin osa lukijoista tuntee belgialaisen nimen Ename hyvän oluen nimenä ja kyseessä on todellakin sama paikka. Tunnettu olutmerkki kuulemma auttaa koko hankkeen markkinointia ja tunnettavuutta. Ehkä Turun linnassakin ihmiset käyvät joka kesä sen sinapin takia - mene ja tiedä.

Joka tapauksessa "Ename 974 Center" kertoo vuonna 974 perustetusta kahden keisarikunnan rajalle rakennetusta linnasta, kirkosta ja kaupungista, joista tänä päivänä on enää jäljellä kovasti muuttunut kirkko ja pieni maalaistaajama. Alue on ilmeisesti hyvin säilynyt arkeologinen aarreaitta, jonka moderniin virtuaaliarkeologiseen esittelyyn on sijoitettu viime vuosina runsaasti sekä rahaa että myös ajattelua. Arkeologisten kenttätutkimusten tulokset esitellään lähes reaaliaikaisina kävijöille, uudet tiedot mallinnetaan nopeasti ja otetaan käyttöön modernilla tavalla. Kyseessä on kuulemma belgialaisten tarve kehittää uusia kiinnostavia turistikohteita Brysselin-matkaajille, joista harvat menevät alueelle varsinaisesti lomailemaan.

CAA:n presidentti Nick Ryan käsitteli omassa alustuksessaan hienojen visualisointien ja rekonstruktioiden lähdekriittisestä pohjaa. Ajatus oli pitkälti sama, jota hän painotti jo CAA 2001 konferenssissa Visbyssä keväällä. Hänen mukaansa uusi internetin kieli (XML) tarjoaa paremmat mahdollisuudet virtuaaliarkeologian tutkijalle kertoa lähteensä osana esitettävää tulkintaa. Ajatus on erittäin hyvä ja tarpeellinen, joskin tavoite pitää sisällään sen ajatuksen, että ensinnäkin tutkimusraportit tutkimuskohteesta olisivat valmiit ja että ne olisi vielä siirretty digitaaliseen muotoon. Se päivä, jolloin edes ensimmäinen kohta saadaan Suomessa kuntoon voi olla vielä kaukana, digitaalisuudesta puhumattakaan. Ryanin esittämä kehittämissuunta noussee varmasti yhdeksi CAA 2002 konferenssin pääteemoiksi ensi keväänä Kreetalla.

Ainoana pohjoismaalaisena alustuksena esittelin seminaarissa Turun yliopiston siipien suojassa käynnissä olevaa Vakka-Suomesta kertovaa SKS:n kirjahanketta, jonka yhtenä osana maantieteilijä Petteri Alho ja arkeologit Jouko Pukkila, Carita Tulkki ja allekirjoittanut ovat mallintaneet lounais- suomalaisen maiseman kehitystä ja muutosta noin vuodesta 500 eKr vuoteen 1500 jKr. Perusaineisto on koottu MapInfo-ohjelmassa, analyysejä on tehty Indrisissä ja varsinainen mallinnostyö Autocadissä ja erityisesti 3Dstudio Maxissa. Hanke on vielä kesken, mutta keväällä 2002 kirjapainoon pitäisi lähettää kymmenen maisemakuvaa eri puolilta Vakka-Suomea.

On varmaa, että useassakin italialaisessa esitelmässä oli hyviä ajatuksia, osallistujan kielitaito ei vain aina riittänyt aivan niitä ymmärtämään. Tietotekniikkainsinöörien runsas osasto esitteli esimerkiksi Sofia Pescarnin voimin, miten Access-tietokanta ja Director-multimediaohjelmisto voidaan yhdistää alueellisessa tietojärjestelmässä. Päivän jo kääntyessä pimeäksi illaksi Davide Borra esitteli virtuaalimallinnosten uutta sukupolvea ja totesi lopuksi, että museoiden tulee kehittyä siihen suuntaan, että "museoista tulee jaettu show".

Kirjaesittely:

Artikkelikokoelma hautasaarista: Ruumis- ja Kalmasaaret

Juha Ruohonen

Erkki Laitinen (toim.): Ruumis- ja Kalmasaaret. Etäällä kirkkomaasta. Hankasalmen Kotiseutuyhdistyksen julkaisuja 3. Hankasalmi / Kirkkonummi 2001. 126 s.
Teosta voi tilata Hankasalmen kunnasta; tiedustelut kulttuurisihteeri Ulla Kolehmaiselle (ulla.kolehmainen@hankasalmi.fi). Julkaisun hinta on 80 mk + postituskulut.

Julkaisu tarkastelee nimensä mukaisesti Sisä- ja Itä-Suomen syrjäseutujen kansanomaista hautaustapaa, saari- ja väliaikaishautauksia. Tätä arkeologeille varsin vieraaksi jäänyttä ilmiötä ei juurikaan ole käsitelty kirjallisuudessa muutamaa artikkelia enempää. Mihinkään kokoavaan yleisteokseen kyseinen kirjakaan ei pyri, vaan kirjoitukset ovat toimittajan saatesanoin "yhteen koottuja osapalapelejä isommasta palapelistä".

Teos perustuu Hankasalmella marraskuussa 2000 pidettyyn hautasaariseminaariin, joskin julkaisuun päätyneet artikkelit ovat sisällöltään huomattavasti alkuperäisiä seminaariesityksiä laajempia. Kirja koostuu kaikkiaan viiden kirjoittajan kuudesta artikkelista, jotka käsittelevät aihetta valtakunnalliselta tasolta alueellisiin erityistarkasteluihin. Teos ei keskity pelkästään käsittelemään hautasaaria, vaan mukaan ovat päässeet myös katsaukset esihistoriallisiin hautaustapoihin, kirkkomatkoihin sekä vainajan karsikoihin.

Kirjan ensimmäinen varsinainen artikkeli on Janne Vilkunan kirjoitus Keski-Suomen esihistoriallisista haudoista. Kirjoituksessa käydään yleisellä tasolla läpi niin hautojen merkitys arkeologiselle tutkimukselle kuin eri aikakausien hautaustapojakin. Pääosa artikkelista keskittyy otsikkonsa mukaisesti esittelemään Keski-Suomesta löydettyjä esihistoriallisia hautoja ja niiden esineistöä. Artikkelin lopussa sivutaan lyhyesti myös Kuhmoisten linnavuorta sen esinelöytöjen valossa sekä pohditaan suolöytöjen problematiikkaa.

Mauno Jokipiin kirjoitus Suomen hautasaarista laajentaa kirjan tarkastelunäkökulmaa valtakunnalliselle tasolle. Taustaksi esitykselle kirjoittaja selvittää saarihautausmaiden laajaa levinneisyyttä sekä pohtii Sisä-Suomen eränkäynti-instituutiota ja sen syntyproblematiikkaa. Artikkelin painopiste on saarihautausmaiden ajoittamisessa ja ilmiön laajuuden selvittämisessä.

Keskeistä ongelmaa, hautasaarten ajoitusta, Jokipii käsittelee niin asutus- kuin

kirkkohistorialliseltakin kannalta tarkasteltuna. Varhaisemmassa tutkimuksessa Sisä-Suomen "eräkautisiksi" arvioidut hautapaikat olisivat Jokipiin nykyisen näkemyksen mukaan peräisin suurelta asutuskaudelta, ajalta noin 1550-1640. Harvasta asutuksesta ja laajoista kirkkomatkoista johtuen tuloksena olisi ollut runsaasti paikallisia, väliaikaisia hautausmaita. Tihentyvä seurakuntaverkosto alkoi muuttaa tilannetta 1700-luvulta lähtien.

Jokipii lähestyy saarihautausmaiden maantieteellistä levinneisyyttä maanmittauslaitoksen paikannimirekisteristä tehtyjen hakujen perusteella. Näin onkin tavoitettu yli 200 nykyisillä peruskartoilla esiintyvää Ruumis- ja Kalma -alkuista saarta johdannaisineen. Tarkastelua olisi saanut täydentää myös muulla materiaalilla; esimerkiksi Kotuksen paikannimiarkiston kokoelmiin tutustumalla aineistoon olisi saanut reilun kolmanneksen lisää kohteita.

Hautaamiseen käytettyjen saarien nimenantoperusteet ovat luonnollisesti vaihdelleet Suomen itä- ja länsimurteiden alueilla. Jokipii käsittelee erityisesti välialueen poikkeustapauksia ja pyrkii esittämään useita eri hypoteeseja ilmiöön vaikuttaneista syistä. Kirjoituksessa esitellään myös paria aikaisempaa erityistutkimusta sekä tarkastellaan saarten sijaintia suurseurakunnissa. Pienistä puutteistaan huolimatta esitys antaa hyvän yleiskuvan koko hautasaari-ilmiöstä ja on laajasta aihepiiristään johtuen antoisaa luettavaa.

Tutkimuksen kannalta mielenkiintoinen on Mauri Mönkkösen artikkeli itäsuomalaisesta välihautausperinteestä. Artikkelin esimerkkialueena on Pohjois-Karjalan ja Kainuun eteläosien Kalmasaarikeskittymä. Tekstin alussa käsitellään laajasti saariin liittyvää rikasta tarinaperinnettä ja siinä havaittavia eri kerrostumia. Edellisen artikkelin tavoin tarkastellaan myös hautapaikkojen muuta nimenantoperinnettä.

Mönkkösellä on perinteinen historiantutkijan ote aiheeseen; itse välihautauskäytäntöä tarkastellaan seurakuntien kuolleiden ja haudattujen luetteloiden avulla. Tästä on seurauksena se, että useimmissa pitäjissä tarkastelu päästään aloittamaan vasta 1700-luvun puolelta; tapausten vähäisyydestä johtuen traditio oli tänä aikana jo häviämässä. Esimerkkialuetta Mönkkönen lähestyy systemaattisella ruumiiden säilytysaikojen tarkastelulla. Tämän perusteella hän esittää useita välihautausten painopistealueita, jotka sopivat hyvin yhteen alueen hautasaarinimistön sekä perimätiedon kanssa. Kirkollisten asiakirjojen tutkimiseen artikkeli antaa hyviä ohjeita ja lukuisat kartat sekä taulukot valaisevat asiaa vielä lisää.

Kirjan toimittaja Erkki Laitinen jatkaa hautasaari-ilmiön tarkastelua siirtyen lähemmäs Hankasalmen saarihautausmaita. Artikkelin keskeisenä kysymyksenä on selvittää, missä määrin saaria käytettiin pysyvinä hautapaikkoina ja keitä saariin haudatut olivat. Tutkimusaineistona Laitinen käyttää pääasiallisesti seurakuntien haudattujen luetteloja, joista hän on yllätyksellisesti löytänyt lukuisia mainintoja niin saariin haudatuista kuin itse saaristakin. Laitinen liittää suurimman osan alueen saarihautauksista suuriin nälkävuosiin vuosina 1696-97 sekä 1709-10. Pääselityksenä saariin hautaamiselle hän pitää syrjäkylien väestön kurjia olosuhteita vaikeina aikoina, jolloin vainajat haudattiin käytännön syistä vain lähimpään saareen. Osa näistä vainajista haettiin myöhemmin kirkkomaahan, osa jäi pysyvästi saarihaudan lepoon.

Hankasalmen seudun hautasaaria tai niiksi oletettuja lähestytään kirjoituksessa monipuolisen lähdeaineiston perusteella. Myös tähän aihepiiriin liittyvä vähäinen arkeologinen tutkimus saa ansaitsemaansa huomiota. Hautasaarten funktioon väliaikaisina hautapaik-

koina Laitinen pyrkii hakemaan vastausta tarkastelemalla vainajien kuolin- ja hautauspäivän välistä eroa; ainakaan Keski-Suomessa ei isonvihan jälkeisinä aikoina enää ollut suurtakaan tarvetta väliaikaishautauksiin, vaikka tapauksia tunnetaankin. Pysyvät saarihautaukset Laitinen liittää edellä mainittuihin 1600- ja 1700-luvun vaihteen ankeisiin olosuhteisiin.

Kiinnostavan näkökulman aiheeseen antaa Veli-Matti Häkkisen hankasalmelaisten kirkkoja ja niihin suuntautuneita kirkkomatkoja käsittelevä artikkeli. Nykyisin Hankasalmena tunnettu alue oli 1600-luvulla jaettu neljän eri emäseurakunnan alaisuuteen. Seudulta lähdettiin matkalle oman seurakunnan kirkkoon usein vaikeakulkuisten vesistöjen ja korpimaiden takaa. Vasta aivan 1700-luvun lopulla Hankasalmen saatua oman rukoushuoneensa ja myöhemmin myös hautausmaansa näistä hankalista kirkkomatkoista voitiin vähitellen luopua.

Häkkinen selvittää varsin yksityiskohtaisesti eri pitäjänkirkkoihin johtaneita vesistöreittejä sekä esittelee niitä olosuhteita, joissa syrjäkulmien asukkaat matkojaan tekivät. Liitteineen ja muutamine karttoineen kirjoitus valaisee hyvin myös alueen eri kylien asemaa suhteessa laajempaan ympäristöönsä. Vaikka kulkureittien varsilla sijaitsevat hautasaaret saavat tekstissä vain sivulauseen verran huomiota, artikkelin paikkaa kirjassa puoltaa sen antama kuva eräästä välihautaustradition muotoutumiseen vaikuttaneesta tekijästä.

Mielenkiintoinen kokonaisuus on myös kirjan päättävä Janne Vilkunan artikkeli vainajan karsikoista. Aihe lienee kaikille lukijoille tuttu hänen väitöskirjastaan, eikä luku tämän suhteen tuo juurikaan mitään uutta esille. Alussa Vilkuna esittelee kansanomaista itäsuomalaista hautausta rituaaleineen sekä erityyppisten karsikoiden funktiota ja käyttöä erilaisissa yhteyksissä. Tavan levinneisyyttä tarkastellaan niin Keski-Suomen osalta kuin laajemminkin. Ongelmaksi jää yhä vainajan karsikoiden esiintyminen ainoastaan Savossa ja Pohjois-Karjalan itäosissa, mutta ei muualla Suomessa tai esimerkiksi metsäsuomalaisten keskuudessa. Artikkelia lukiessa tulee väistämättä pohtineeksi hautasaaritradition ja karsikkotavan välistä yhteyttä, johon Vilkunan tekstissä ei ole viittaustakaan. Kirjoitus vainajan karsikoista lienee ehkä ollut tekijälleen pakollinen osuus?

Kirjana Ruumis- ja Kalmasaaret on selkeästi kokoelma eri näkökulmista kirjoitettuja artikkeleja löyhästi tiettyyn aiheeseen liittyen. Tästä on seurauksena yhtenäisyyden puute, joka näkyy esimerkiksi keskeisen termistön vaihtelevana käyttönä ja asioiden päällekkäisyyksinä. Lukija jää kaipaamaan myös tekstien pientä viimeistelyä, kunnon lähdeviitoitusta sekä artikkelit yhteen kokoavaa loppuyhteenvetoa. Koska itse hautasaari-ilmiön tarkastelu on vasta alkutekijöissään, kirjan artikkeleissa esitetyt näkemykset tulevat tutkimuksen edetessä epäilemättä muuttumaan ja täydentymään.

Kirjan ansioiksi voi laskea mielenkiintoisen aihepiirin ja lukuisten uusien näkökulmien lisäksi artikkelien monipuoliset ja vaihtelevat lähestymistavat sekä lähdeaineiston monipuolisen käytön. Kirjassa esitellään hyvin hautasaariproblematiikkaan liittyviä erilaisia tutkimusmetodeja, lähteistön hankintaa sekä malleja näiden yhteiskäytölle. Julkaisu on myös samalla hieno näyttö kotiseutututkimuksen mahdollisuuksista. Teos on kaikille historiallisen ajan hautaustavoista kiinnostuneelle ehdottomasti tutustumisen arvoinen.

Medieval Europe Basel 2002

International Conference of Medieval and Later Archaeology

10th to 15th September 2002

is the 3rd International Forum of Archaeology of Medieval and Later Archaeology, encompassing all their related disciplines. The conference theme, both far-reaching and current, will be presented and discussed in eight sections from various viewpoints. Introductory lectures in these sections will establish the basic position of our knowledge providing an overview of the latest developments in research and methods in this field from all over Europe.

Among the phenomena of Europe today can be numbered the concentration and regionalisation of people, the formation of nations, the cultural adaptation and search for identity in both linguistic and religious minorities, and the growth of globalisation and shadow economy.

These have an astonishingly close correspondence to the structures of the Middle Ages of Europe. The Medieval and Later Archaeology opens up different and diverse view-points about the development and problems of structures which have disappeared or survived in all the modern centres and regions of Europe. Traditional areas were characterised by cultural, economic, religious and ethnic factors. Archaeology is able to show the growth, the change or the disappearance of special zones and centres.

Archaeological finds, and their cultural interpretation, reflect centres, regions, borders and at the same time the various contacts between people of different language, ethnicity or religion all over Europe.

The definition of centre, region and periphery is mainly dependent on the observer's perspectives - in the scholarly past as well as today. Therefore it is necessary again and again to discuss the relationship (as well as the connections) between written sources and archaeologically recognisable material.

Organisation:

Deutsche Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit

Schweizerische Arbeitsgemeinschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit

Archäologische Bodenforschung Basel-Stadt

Adress:
Medieval Europe Basel 2002
c/o Archaeologische Bodenforschung
Petersgraben 11
P.O.B.
CH – 4001 Basel (Switzerland)

Fax: +41-61-267 23 76
e-mail: info@mebs-2002.org

latest information:
http://www.mebs-2002.org

Kutsu syyskokoukseen

Suomen keskiajan arkeologian seuran
syyskokous pidetään
Hämeen linnassa perjantaina **16.11.2001** klo **11.30.**

Seuraava jäsenlehti

Ilmestyy 31.12.2001 mennessä. Numerossa julkaistaan Hämeen linnan seminaarin esitelmät, mutta mukaan mahtuu lisäksi lyhyitä tiedonantoja ja ilmoituksia. Lehteen tarkoitettu aineisto tulee toimittaa lehden toimittajalle viimeistään kolme viikkoa ennen julkaisupäivää.

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen. Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto) tai sähköpostitse seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla). Jäsenmaksu on 80 mk vuodessa, opiskelijoilta 40 mk. Osoitteenmuutokset pyydetään tekemään seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Puheenjohtaja: Markus Hiekkanen
040-554 0725
markus.hiekkanen@pp.inet.fi

Sihteeri: Carita Tulkki
0400-438 248
ctulkki@hotmail.com

Rahastonhoitaja: Terhi Mikkola
050-582 2526
mikkolaterhi@hotmail.com

ISSN 1455-0334

DIGIPAINO
Turun yliopisto 2001

.GB50
PRESS M

SKAS 3/2001

SKAS c/o Arkeologia,
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto